Annual Susbscription fee 100/

ओ३म्

03 July 2015

आर्य जीवन

ఆర్య జీవన్

संस्कृति संरक्षण व सामाजिक परिवर्तन का संकल्प

హిందీ-తెలుగు ద్విభాషా పక్ష పత్రిక

నిజాం కింద నలిగిపోయాం

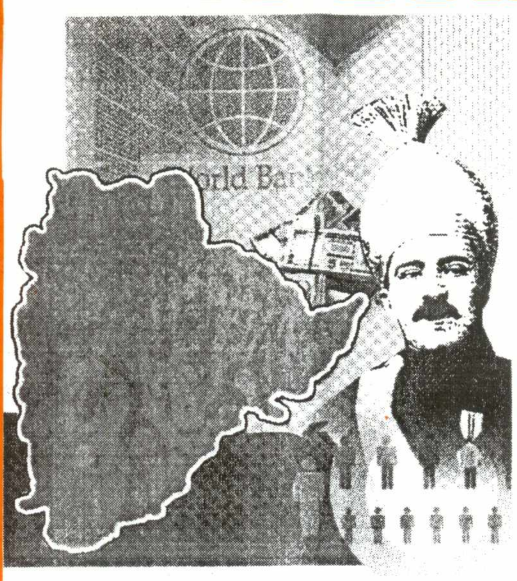

భూస్వామ్య వ్యవస్థతో వెనుకబడ్డ తెలంగాణ

తీవ్రమైన పేదరికంలో ఐదు జిల్లాలు

సామాజికంగా ముందున్న సీమ,కోస్తా

ప్రపంచ బ్యాంకుకు టీ ప్రభుత్వ నివేదిక

మరి కేసీఆర్ ఏమన్నారు?

"నిజాం గొప్ప రాజు. ఆయన సమాధికి నివాళులు అర్పించినందుకు విమర్శల దాడికి దిగుతున్నారు. అందులో తప్పేముంది. ఆస్పత్రులు, రైల్వే స్టేషన్లు కట్టిన ఘనత ఆయనదే."

-2015 జనవరి 1న అఖిల భారత పారిశ్రామిక ప్రదర్శన ప్రారంభోత్సవంలో సీఎం కేసీఆర్

"తెలంగాణ తీవ్ర పేదరికాన్ని ఎదుర్కొంటోంది. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో 10 శాతం ప్రజలు తీవ్రమైన పేదరికంలో ఉన్నారు. తెలంగాణలోని పది జిల్లాల్లో ఐదు జీల్లాలు ఈ సమస్యను ఎదుర్కొంటున్నాయి. సుదీర్ఘ నిజాం భూస్వామ్య పాలనలో తెలంగాణ నలిగిపోయింది. అభివృద్ధిలో వెనుకబడిపోయింది" అని తెలంగాణ సర్కారు ప్రపంచ బ్యాంకుకు నివేదించింది. తెలంగాణలో గ్రామాల అభివృద్ధికి ఉద్దేశించిన ప్రాజెక్టు గ్రామాల అభివృద్ధికి ఉద్దేశించిన ప్రాజెక్టు (టీఆర్ఐజీపీ)కు నిధులు కోరుతూ ప్రపంచబ్యాంకుకు సర్కారు నివేదిక ఇచ్చింది. ఆ నివేదికలో తెలంగాణ వెనుకబాటుతనం, నిజాం పాలనలో జరిగిన అన్యాయం, ఉమ్మడి రాష్ట్రంలో తెలంగాణ ఎదుర్కొన్న సమస్యలతోపాటు తెలంగాణలోని ఐదు జిల్లాల్లోని కీలక సమస్యలను ఏకరువు పెట్టింది. నిజాం సుదీర్ఘ పాలనలో భూస్వామ్య వ్యవస్థ పాతుకుపోయిందని, ఈ కారణంగా అభివృద్ధిలో తెలంగాణ వెనుకబడిపోయిందని, ముఖ్యంగా ఐదు జిల్లాలు అత్యంత పేదరికాన్ని అనుభవిస్తున్నాయని ప్రభుత్వం ఆ నివేదికలో పేర్కొంది. "2004-05లో వెలువడ్డ ఏ అధ్యయనం ప్రకారం 10 శాతం గ్రామీణ ప్రజలు కడు పేదరికాన్ని అనుభవిస్తున్నారు. పదికిగాను ఐదు జిల్లాల్లో ఈ సమస్య తీవ్రంగా ఉంది. తెలంగాణ ప్రాంతంలో ఎక్కువగా షెడ్యూల్డ్ కులాలు, తెగల వారున్నారు. అగ్రవర్ణాలతో పోలిస్తే ఎస్సీ, ఎస్టీలు ఆర్థిక, సామాజికపరంగా చాలా వెనుకబడ్డారు. ఇక్కడ స్వాతంత్ర్యం వచ్చేనాటికి... నిజాం భూస్వామ్య పాలనలో అభివృద్ధిలో తెలంగాణ బాగా వెనుకబడి పోయింది. ఇదే సమయంలో తెలంగాణతో పోలిస్తే కోస్తాంధ్ర, రాయలసీమ ప్రాంతాలు

సామాజికంగా బాగా ముందున్నాయి" అని ఆ నివేదికలో తెలంగాణ సర్కారు పేర్కొంది. ఈ సందర్భంగా తెలంగాణ అభివృద్ధి గురించి శ్రీ కృష్ణ కమిటీ నివేదికలో పేర్కొన్న అంశాలను కూడా సర్కారు ఉటంకించింది. "ఉమ్మడి ఏపీలో 1993-94 నుంచి 2004-05 వరకు అదాయవర్గాలు, పేదల తల సరి ఆదాయాన్ని పరిశీలిస్తే...తెలంగాణలో ఆర్థికాభివృద్ధి, ఇతర ఎదుగుదల అనేది సంపన్నుల్లోనే బాగా కనిపిస్తోంది. ఇదే సమయంలో పేదలు, అత్యంత వెనుకబడిన వర్గాల్లో ఆర్థికాభివృద్ధి పెద్దగా లేదు. ఇదే సందర్భంలో తెలంగాణలో వ్యవసాయ కూలీలకు చెప్పుకోదగ్గ అదాయానికి నోచుకోలేక పోయారు" ఆ నివేదికలో ఉటంకించారు. ఉమ్మడి రాష్ట్రంలో గ్రామీణ పేదరిక నిర్మూలనా సంస్థ (సెర్ప్) రూపొందించిన నివేదిక ఆధారంగా తెలంగాణలో ఐదు జిల్లాల్లో తీవ్ర పేదరిక పరిస్థితులు నెలకొన్నాయని ప్రపంచబ్యాంకుకు సర్కారు నివేదించింది. 5 పేద జిల్లాల్లో 150 పేద మండలాలున్నాయని పేర్కొంది. తలసరి ఆదాయం, అభివృద్ధి, విద్య, ఉపాధి, వైద్య, ఆరోగ్యం తదితర అంశాల ఆధారంగా పేద మండలాల స్థితిగతులను ఈ నివేదికలో ఏకరువుపెట్టారు.

ఆదాయం, అభివృద్ధి, విద్య, ఉపాధి, వైద్య, ఆరోగ్యం తదితర అంశాల ఆధారంగా పేద మండలాల స్థితిగతులను ఈ నివేదికలో ఏకరువుపెట్టారు.

నిజాంను పొగిడితే తప్పేంటి?

"నేను గతంలో నిజాం నవాబును పొగిడానని ఎన్నో విమర్శలు చేశారు. నేను పుట్టి పెరిగిన ప్రాంతానికి రాజు, పాలకుడు అయిన నిజాం నవాబును కీర్తిస్తే తప్పేమిటి?"

- మార్చి 20, 2015న అన్వరుల్లా ఫారూఖీ ఉర్సు ఉత్సవాల్లో కేసీఆం

సర్కారు వారి మాట

సుదీర్ఘ నిజాం భూస్వామ్య పాలనలో తెలంగాణ నలిగిపోయింది. భూస్వామ్య వ్యవస్థ పాతుకుపోయిన కారణంగా అభివృద్ధిలో తెలంగాణ వెనుకబడిపోయింది. అదే సమయంలో తెలంగాణతో పోలిస్తే కోస్తాంధ్ర, రాయలసీమ ప్రాంతాలు సామాజికంగా బాగా ముందున్నాయి. తెలంగాణలో ముఖ్యంగా ఐదు జిల్లాలు అత్యంత పేదరికాన్ని అనుభవిస్తున్నాయి.

-ప్రపంచ బ్యాంకుకు ఇచ్చిన నివేదికలో టీ సర్కార్

ఇవీ సమస్యలు

* తెలంగాణలో గర్భస్థ శిశు, తల్లి మరణాల రేటు చాలా ఎక్కువగా ఉంటోంది. 2013 లెక్కల ప్రకారం ...ఆదిలాబాద్, నిజామాబాద్, మెదక్, మహబూబ్‌నగర్ జిల్లాల్లో శిశు మరణాల రేటు (49-56 మధ్య) ఎక్కువగా ఉంటోంది. తల్లి మరణాల రేటు ఆదిలాబాద్ జిల్లాలో అత్యధికం. (165-182) .

* పిల్లల్లో పౌష్టికాహార లోపం నెలకొంది. ఇప్పటికీ కొన్ని చోట్ల ఆకలి మరణాలు చోటుచేసుకుంటున్నట్లు నివేదికలు చెబుతున్నాయి. అయితే ఆకలి మరణాలను నిరోధించేందుకు, పౌష్టికాహార సమస్యను అధికమించేందుకు ప్రభుత్వం అనేక చర్యలు తీసుకుంటోంది. పౌష్టికాహార విధానం తాగునీరు, పరిశుభ్రతలపై కూడా ఆధారపడి ఉంది. తెలంగాణలోని అనేక గ్రామాల్లో ఈ సదుపాలేవీ లేవు.

* తెలంగాణలో అక్షరాస్యత 66.5 శాతం, జాతీయ స్థాయి (73) కంటే ఇది తక్కువ. షెడ్యూల్డ్ కులాల్లో అక్షరాస్యత 58.9 శాతం, గిరిజనుల్లో 49.5 శాతం. తెలంగాణలో ఇప్పటికీ 2.8 శాతం జనవాసాలకు ప్రాథమిక పాఠశాలలు లేవు. 5.5 శాతం జనవాసాల్లో ప్రాథమికోన్నత పాఠశాలలు లేవు.

* తెలంగాణలో శుద్ధిచేసిన మంచినీరు 67.6 ఇళ్లకు అందుతోంది. 32.4 శాతం ఇళ్లకు సరిగ్గా లేని నీరే అందుతోంది. ఇప్పటికీ విద్యుత్, ఇతర అవసరాలకోసం 6.6 శాతం ఇళ్లలో కిరోసిన్‌ను ఉపయోగిస్తున్నారు. 36.4 శాతం ఇళ్లల్లోనే ఎల్‌పీజీ గ్యాస్ వంటివి వినియోగిస్తున్నారు. 54.4 శాతం ఇళ్లలో ఇప్పటికీ పొయ్యికట్టెలను ఉపయోగిస్తున్నారు. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో కనీసం ఎలాంటి ఆస్తిపాస్తులు, వనరు లేని పేదలు 16.7 శాతం ఉన్నారు. ఫోన్లు ఉపయోగించేవారు మాత్రం 71 శాతంగా ఉన్నారు.

* తీవ్రమైన వివక్షలు, దాడులకు అవకాశం ఉన్న కొన్ని రంగాలను గుర్తించారు. తీందులో గ్రామీణ ప్రాంత చిన్నారులు ముందువరుసలో ఉన్నారు. చదువుకోవాల్సిన వయస్సులోనే కాయకష్టం చేస్తున్న వారి సంఖ్య ఎక్కువగా ఉంది. తెలంగాణలో 2,87,443 మంది బాలకార్మికులు పనిచేస్తున్నారు. గ్రామీణ ప్రాంత మహిళలు కూడా తీవ్రమైన వివక్షలను, సామాజిక అంతరాలతోపాటు హింసను ఎదుర్కొంటున్నారు. ఇప్పటికీ తెలంగాణలో 1137 మంది జోగినులు ఉన్నారు. ఒంటిరిగా ఉంటున్న మహిళలు 76 వేలమంది ఉన్నారు. మహిళలే పెద్ద దిక్కుగా ఉన్న కుటుంబాలు 1.47 లక్షలున్నాయి. ఇక కట్టుబానిసలుగా ఇంకా 27,625 మంది ఉన్నారు.

* భూ నిర్వహణ, వ్యవసాయం కూడా కీలకమైనదే. చాలా మంది పేదలకు భూములు లేవు. భూములున్నా...సాగునీరు పొందే పరిస్థితి లేదు. పేదలకు బ్యాంకు రుణాలు అందడం కష్టంగానే ఉంది.

* **ఏ జిల్లాలో ఎన్ని పేద మండలాలు**

ఆదిలాబాద్-30, కరీంనగర్-11, ఖమ్మం-17, మహబూబ్‌నగర్-30, మెదక్-17, నల్లగొండ-13, నిజామాబాద్-5, రంగారెడ్డి-9, వరంగల్-18. (ఆంధ్రజ్యోతి)

आर्य प्रतिनिधि सभा के तत्वावधान में

हरित महायज्ञ

दिनांक ३ जुलाई २०१५, शुक्रवार प्रातः ८-०० बजे से
स्थान : वैदिक आश्रम कन्या गुरुकुल, कुन्दनबाग, बेगमपेट हैदराबाद

आर्य प्रतिनिध सभा के चिन्तन मनन बैठक में लिए गए निर्णय के अनुसार हरित महायज्ञ का आयोजन कर बडी संख्या में पौधों को लगाने के कार्यक्रम को आपके अपने गाँव के, शहर के, आम आदमियों को, श्रद्धालुओं को, परिवारों को सम्मिलित कर, हर आर्य समाज वर्षाकाल पर्यन्त्र श्रावण मासान्त तक इस **हरित महायज्ञ का आयोजन** करें और भारी संख्या पौधों को लगवावें । गाँवों में किसानों से सम्पर्क कर खेत के मेढों पर और जहाँ कहीं भी सड़क के आजु-बाजु सहित जो अनुकूल हो खाली जगह हो वहाँ भारी संख्या में पौधों को लगाया जाए ।

आर्य प्रतिनिधि सभा के तत्वावधान में ३ जुलाई २०१५, शुक्रवार के दिन वैदिक आश्रम कन्या गुरुकुल, कुन्दनबाग, बेगमपेट में इस कार्यक्रम का बड़े पैमाने पर आयोजन किया जा रहा हैं । यह कार्यक्रम प्रातः ८-०० बजे से प्रारम्भ होगा । प्रान्त के सभी कार्यकर्ता, अधिकारी और पौधे लगाए जाने में जिने रुचि हो, आसक्ति हो वह सभी लोग और आम मित्र भी इस **हरित महायज्ञ** में निमन्त्रित हैं । सरकार ने न केवल नूतन बल्कि हर प्राणि के जीवन से सम्बन्धित पर्यावरण रक्षार्थ तथा हर खेत को, हर घर पानी देने का एक रचनात्मक और क्रान्तिकारी कदम उठाया है अतः नगर और ग्राम के सभी राजनीतीक नेताओं, कार्यकर्ताओं, किसानों और श्रद्धालुओं को इसमें सम्मिलित करें तथा उनसे पौधों को लगाने और उसके पोषण का भार अपने कंधों पर लेने का संकल्प करावें । हर गाँव के चौराहे पर अपनी शक्ति सामर्थ्य के अनुसार बड़े-बड़े होर्डिंग्स (फ्लेक्सिीस) लगाकर **हरित महायज्ञ** में शामिल होने के लिए अपील करें और सरकार के इस अप्रतीम प्रयास को सफल बनायें । नीचे आर्य समाज लिखें ।

ఆర్య ప్రతినిధి సభ ఆధ్వర్యంలో

హరిత మహాయజ్ఞము

తేది 03-7-2015

స్థలము : వైదిక్ ఆశ్రమ కన్యా గురుకులము, కుందన్‌బాగ్, బేగంపేట హైదరాబాద్

మొక్కలను నాటండి - ప్రాణికోటిని రక్షించండి

పెద్ద ఎత్తున హరిత మహాయాగమును నిర్వహించి భారి సంఖ్యలో మొక్కలను నాటండి. హరిత క్రాంతికి నాంది పలకండి. ఆర్య ప్రతినిధి సభ ఆధ్వర్యంలో 28 జూన్ 2015 నాడు నరేంద్ర భవన్‌లో నిర్వహించబడిన చింతన్ శివిర్‌లో యావత్తు ప్రాంతంలో ఆర్యసమాజ్ కార్యకర్తలు, అధికారులు, ప్రముఖులు పాల్గొని సుదీర్ఘంగా చర్చచేసిన తదుపరి ఆర్యసమాజాలు ఉన్న చోటనే గాక పరిసర ప్రాంతములోని పల్లెపల్లెలో హరిత మహాయజ్ఞమును నిర్వహించి భారి సంఖ్యలో మొక్కలను నాటుటకు నిర్ణయం తీసుకుంటూ హరితక్రాంతికి నాంది పలకాలని ఏక కంఠంతో, ముక్త కంఠంతో ఘోషించటం జరిగినది. కావున ప్రతి ఆర్యసమాజము వారు మీ పట్టణములో, మీ ఊరిలో **హరిత యాగము** ప్రారంభించి మొక్కలను నాటుటకై ప్రజా ప్రతినిధులతో పాటు శ్రద్ధాభక్తితో కుటుంబాలు పాల్గొనేటట్లు ప్రేరేపించి హరిత క్రాంతికై, హరిత యాగమును నిర్వహించవలెను. భారీ సంఖ్యలో ప్రజలనూ ఇందులో పాల్గొనేటట్టు చేసి నైతిక, సామాజిక, రాష్ట్రీయ బాధ్యతలను నిర్వహిస్తూ పర్యావరణలో రక్షించుటలో ప్రతి ఒక్కరి జీవిత మనుగడ ఉంటుందని ఉద్బోదిస్తు, ప్రేరేపిస్తు ప్రజల చేత యజ్ఞములో ఆహుతినిప్పించి పరమాత్ముడి పేరిట సంకల్పము చేయించవలెను. మొక్క నాటుటతో పాటు దానిని పెంచి పోషించడం తన కర్తవ్యమని-బాధ్యతనని తెలుపుతూ చిన్న పిల్లలను పెంచి పోషించుటలో వహించే శ్రద్ధ మొక్కను నాటి పెంచి పోషించుటకై ఉత్ప్రేరించ వలెను.

ఈ సందర్భములో మీ నగరములోగాని, పట్టణములోగాని, ఊరిలో గాని పెద్ద సైజు ఫ్లెక్సీలను అమర్చి ఆర్య సమాజము అని క్రింద వ్రాయవలెను. **3 జులై 2015 నాడు వైదిక్ ఆశ్రమము కన్యా గురుకులము, కుందన్‌బాగ్, బేగంపేటలో ఆర్యప్రతినిధి సభ ఆధ్వర్యములో పెద్ద ఎత్తున హరిత మహాయాగమును నిర్వహించి మొక్కలను నాటడానికి ఏకగ్రీవంగా నిర్ణయించడమైనది. ఆ రోజు ఉ॥ 8.00 గం॥ల నుండి ప్రారంభమగును.**
తెలంగాణ ప్రాంతంలోని ఆర్య బంధువులు, అధికారులు, మిత్రులు ఈ కార్యక్రమములో ఆసక్తిగల ప్రజాప్రతినిధులు,మిత్రులందరూ అధిక సంఖ్యలో పాల్గొని ప్రభుత్వము చేపట్టిన వినూత్నమైన, చరిత్రాత్మకమైన, ప్రతి ప్రాణికోటికి అనివార్యమైన, విప్లవాత్మకమైన కార్యక్రమములో అందరూ పాల్గొనవలెనని కోరుచున్నాము.

ఈ కార్యక్రమము వర్షాకాలము అయిపోయినంతవరకు శ్రావణ మాసాంతము వరకు మీ మీ అనుకూలతను బట్టి శ్రద్ధభక్తితో మహా యాగముతో పాటు భారి సంఖ్యలో మొక్కలను నాటి హరిత యాగమును దిగ్విజయము చేయగలరని కోరుచున్నాము.

आर्य समाज को राजनीति में आना चाहिए

- खुशहालचंद्र आय

यह तो सर्वविदित है कि देशको स्वतंत्र करवाने में आर्य समाज का बहुत बड़ा हाथ रहा है। स्वतंत्रतां दिलाने में दो विचारधाराओं के व्यक्तियों ने काम किया है। एक धारा थी क्रांतिकारियों की हिंसा का रास्ता। दूसरी दारा थी महात्मा गाँधी की अहिंसा का रास्ता। आर्य समाज ने इन दोनों धाराओं में बढ़-चढ़कर भाग लिया था। वैसे तो महर्षि दयानंद द्वारा लिके सत्यार्थ प्रकाश में विदेशी राजा चाहे माता-पिता के समान अच्छा व शुभचिंतक ही क्यों न हो, फिर भी स्वदेशी राजा के समान नहीं हो सकता। इसलिए हर राष्ट्र को स्वतंत्र रहना उसका अपना जन्मसिद्ध अधिकार है। इस बावना से सभी क्रांतिाकारी प्रेरित व प्रभावित थे और देश के लिए अपना जीवन समर्पित करने के लिए उद्यत थे। उनमें भी सरदार भगत सिंह, जिसका दादा अर्जुन सिंह पक्का आर्य समाजी था, उसने अपना यज्ञोपवीत संस्कार महर्षि दयानंद के करकमलों से करवाया था और भगतसिंह कायज्ञोपवीत संस्कार भी आर्य समाज के प्रसिद्ध उपदेशक पं.लोकनाथ वाचस्पति से करवाया था। भगत सिंह की प्रारंभिक शिक्षा डी.ए.वी. कॉलेज, लाहौर तथा उसके पश्चात् नेशनल कॉलेज, लाहौर से हुई, जहाँ भाई परमानन्द तथा जयचंद्र विद्यालंकर आदि आर्य प्राध्यापकों से उन्हें देशभक्ति की दीक्षा मिली. रामप्रसाद बिस्मिल एक पक्के आर्य समाजी थे, जो आर्य संन्यासी स्वामी सोमदेवजी से प्रेरणा पाकर ही ही क्रांतिकारी बनो। वह हवन करके ही भोजन करते थे। काकोरी कांड में मृत्यु का आलिंगन करने से कुछ दिन पूर्व ही अपने कारागार की कोठी में बैठकर अपनी आत्मकथा लिखी। इसमें बिस्मिल ने स्पष्ट स्वीकार किया है कि उन्हें स्वदश हेतु समर्पित होने की भावना आर्य समाज से ही प्राप्त हुई। फाँसी के तख्त पर चढ़ते समय बिस्मिल ने 'ओ३म् विश्व नि देव' आदि आठ स्मृति प्रार्थोपासना के मंत्रों का उच्चारण किया था। भाई परमानंद एक पक्के आर्य समाजी थे और आर्य समाज के प्रचारक व डी.ए.वी. कॉलेज के प्राध्यापक भी रह चुके थे। वे पक्के क्रांतिाकरी भी थे, विदेशों में उन्होंने क्रांति का बिगुल भी वजाया था। वाद में उसे काले पानी की सज़ा भी मिली. भाई हरदयाल एम.एस.बी. एक पक्के आर्य समाजी थे, जिन्होंने इंग्लैंड अमेरिका में जाकर क्रांतिकारी गतिविधियों को क्रियान्वित किया। भाई वालमुकुन्द, जो भाई परमानन्द के चचेरे भाई, थे, जिन्हें लार्ड हर्डिंग बम केस १९१४ में फाँसी की सज़ा हुई। इसके साथ ही मास्टर अमीरचन्द व अवध बिहारी को भी फाँसी की सज़ा मिली थी। ये दोनों भी पक्के आर्य समाजी थे। पं. सोहनलाल पाठक, जो अमृतसर के निवासी व दृढ़ आर्य समाजी थे, ये लाला हरदयालजी की प्रेरणा से क्रांतिकारी बने और फाँसी पर चढ़ाये गये। पं. गोदामल दीक्षित, जो मैनपुरी षड़यंत्र में पकड़े गये, वे पक्के आर्य समाजी थे, और जीवन पर क्रांतिकारी पथ पर चलतं रहे. अंत में काफी कमज़ोर होकर बीमार हो गये और गुज़र गये। पं. श्यामकृष्ण वर्मा, जो महर्षि के सुयोग्य शिष्य थे और उनके कहने से ही लंदन गये और वहाँ ऑक्सफोर्ड यूनिवर्सिटी में संस्कृत के प्राध्यापक बने और इन्होंने इंडिया हाऊस की स्थापना की, जो भारतीय क्रांतिकारियों का कार्यक्षेत्र बना रहा। वहीं से सभी क्रांतिकारी गतिविधियाँ चलती रही। इन्हीं गतिविधियों के कारण ही श्यामजी कृष्ण वर्मा को लंदन छोड़कर फ्रांस जाना पड़ा और वहाँ से वे स्वीज़रलैंड चले गये। पर पूरी आयु क्रांतिकारी गतिविधियों में ही संलग्र रहे। इनको क्रांतिकारियों का सम्राट भी कहा जाता है। इन्होंने फाँसी जाने से पहले इंडिया हाऊस का पूरा काम वीर सावरकर जिम्मे कर दिया था और स्वारकर ने पूरी जिम्मेवारी से उसे संभाला. भारत का कोई भी नेता इंग्लैंड जाता था, तो वह इंडिया हाउस में जाकर वीर सावरकर से ज़रूर मिलता था। अफ्रीका से महात्मा गांधी यहाँ आये थे, तव वे भी इंडिया हाउस में सावरकरजी से मिलने आये थे, पर विचारों की भिन्नता बनी रही। लाला लाजपतराय, भाई हरदयाल, भाई परमानन्द आदि यहाँ बराबर आते रहते थे। मदनलाल धिंगड़ा ने कर्नल वाईली, जो क्रांतिकारियों पर अत्याचार करने वालों को प्रोत्साहन देता था और सरदार ऊधम सिंह ने सर माइकल ओ डायर, जिसने जालियन वाला बाग में गोली चलाने के लिए जनरल डायर को धन्यवाद दिया था, इन दोनों को उन्होंने इंडिया हाउस में रहते हुए भी मारा था. बारत के क्रांतिकारियों के संवंध इंडिया हाउस से बने रहे थे और सावरकर उनको हथियार आदि सामान भेजते रहे थे। सन १८५७ की क्रांति को जहाँ अंग्रेज़ों ने सेना उपद्रव की संज्ञा दी थी, उसी को सावरकरजी ने स्वतंत्रता संग्राम बताकर उसके ऊपर एक पुस्तक लिखी थी। गोरी सरकार ने उस पुस्तक पर छपते ही प्रतिबंध लगा दिया था, परंतु सावरकर ने उस पुस्तक को गुप्त रूप से भारत में भगत सिंह के पास भेज दी थी, जिससे क्रांतिकारियों को बड़ी प्रेरणा मिली और उसी प्रकार मुकदमा बनाकर अंग्रेज़ों ने वीर सावरकर को दो उम्र की काले पानी की सज़ा सुनाई और उन्हें अंडमान की कालकोठरी में सावरकर के ऊपर अमानवीय अत्याचार ढाये। पर सावरकर कभी भी अत्याचारों से भयभीत होकर विचलित नहीं हुए।

दूसरा पक्ष, जो गांधीजी का अहिंसा था, उसमें भी लाला लाजपतराय, स्वामी श्रद्धानंद जैसे पक्के आर्यसमाजियों ने आंदोलनों में खूब वढ़-चढ़कर भाग लिया था। सन १८८५ में स्थापित भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेस को आर्य समाज ने पर्याप्त सहयोग प्रदान किया। सन १८८८ में इलाहाबाद अधिवेशन में सम्मिलित होने वाले आर्यों में प्रमुख लाला लाजपतराय और लाला मुरलीधर थे। सन १८८९ में लाहौर की सारी व्यवस्था आर्य नेता लाला मुलराज तथा महाशय जायसीराम ने की थी। महात्मा गाँधी जब दक्षिण बारत के कार्यों को समाप्त कर भारत में आये, तो बारत में उन्हें आर्यों द्वारा सक्रिय सहयोग और समर्थन प्राप्त हुआ। देश के लाखो आर्यसमाजी गाँधी द्वारा संचालित सविनय अवज्ञा व असहयोग आदि आंदोलनों में सम्मिलित हुए तथा उन्होंने महात्मा गाँधी के सत्य, अहिंसा आदि सिद्धांतों को स्वीकार करते हुए स्वदेशी का वृत धारण किया। विदेशी वस्त्रों का बहिष्ककार,नशा निवारण, दलितों द्वारा नारी शिक्षा, शराब बंदी, गोरक्षा आदि के रचनात्मक कार्यों में भी आर्य समाजी किसी से पीछे नहीं रहे। इस प्रकार स्वतंत्रता प्राप्ति के लिए हज़ारो आर्यों ने कारागार की यातनाएँ तथा अन्य प्रकार के कष्ट सहर आज़ादी का पथ प्रशस्त किया। लाला लाजपतराय और स्वामी श्रद्धानंद को भारतीय स्वतंत्रता संग्राम में एक महत्वपूर्ण स्थान प्राप्त है। पंजाब में स्वामी दयानंद से सीधी प्रेरणा प्राप्त कर लाला सायदास, लाला लाजपतराय तथा उनके अपूर्व त्याग ने उन्हें 'लाल, बाल, पाल' की बृहत्त्रयी में स्थान दिलाया। लाला, जो कि लारनैतिक प्रवृत्तियों का सूत्रपात उनकी प्रसिद्ध रावलपिंडी यात्रा से माना जा सकता है, जिसके कारण उन्हें गिरफ्तार कर मांडले जेल में बंदी के रूप में रखा गया। इसी समय

सरकार अजीत सिंह, जो भगत सिंह के चाचा थे, उनको भी मांडले के जेल में रका गया, परंतु इन दोनों को परस्पर मिलने नहीं दिया गया। अजीत सिंह जेल से रिहा होकर सरकार की नज़रों से बचकर अफगानिस्तान के रास्ते विदेश चले गये। इधर लालाजी साइमन कमीशन के विरोध में प्रदर्शन करते हुए लालाजी ने अपनी पीठ पर गोरी पुलिस के डंडों के प्रहार झेले, जो अंततः ब्रिटिश शासनके लिए ताबूत की कील के चुल्य साबित हुए। लालाजी की मृत्यु का बदला लेने के लिए भागत सिंह ने अंग्रेज़ सार्जेंट साण्डर्स का वध किया था। लालाजी द्वारा स्थापित लोकसेवक संस्थान के माध्यम से देशसेवा को अपने जीवन का वृत बनाने वालों में श्री पुरुषोत्तमदास टंडन, लाला बहादुर शास्त्री व श्री अलगुराम शास्त्री आदि के नाम उल्लेखनीय है। गांधीजी जब अफ्रीका से भारत में आये, तो सबसे पहले वे स्वामी श्रद्धानंद से मिलने गुरुकल कांगड़ी गये और वहीं पर स्वामीजी ने गाँधीजी को महात्मा लगाकर संबोधित किया। तभी से सभी लोग गाँधीजी को महात्मा गाँधी कहने लगे। गाँधीजी स्वामी श्रद्धानंद को अपना भाई मानते थे, इसलिए स्वामीजी गाँधीजी के अहवान पर काँग्रेस में आये। सन १९१९ में लाहौर के अधिवेशन में उन्होंने अपना स्वागत भाषण हिन्दी में दिया. यह काँग्रेस के इतिहास में एक अनोखी घटना थी। रौलट एक्ट के विरोध में दिल्ली की जनता का नेतृत्व करते हुए इस निर्भिक संन्यासी ने अपनी छाती पर संगीनों का वार झेलने का जो साहस प्रदर्शित किया, वह हमारे स्वतंत्रता संग्राम के इतिहास का एक ज्वलंत उदाहरण है।

पट्टाभिसीतारामैय्या, जो पक्का काँग्रेसी था और गांधीजी का प्रिय था, जिसके लिए सुभाष बाबू से हारने के बाद कहा था कि पट्ठ्ुभिसीतारामय्या की हार मेरी हार है। उसी ने काँग्रेस का इतहिास लिका है, जिसमें लिखा है- सन १९४२ के आज़ादी के आंदोलन में जेलों में ८५ प्रतिशत आर्य समाज़ी ही थे,जो नित्य हवन करके ही भोजन करते थे। देश की आज़ादी की लड़ाई में जितने भी आर्य समाजी थे, भजनोपदेशक थे, आर्य समाज के जितने भी मंदिर थे, वे क्रांतिकारियों के आश्रमस्थल थे, जनिमें बाठकर वे भविष्य की योजनाएँ वनाते थे। आर्य समाज कलकत्ता को भी यह सौभाग्य प्राप्त हुआ था, जब भगत सिंह संसद में बम फेंकने के बाद दुर्गाभाभी के साथ गुप्त रूप से कलकत्ता आये थे, तव कुछ दिनों तक भगत सिंह आर्य समाज कलकत्ता में ठहरकर बंगाल के क्रांतिकारियों से मिले थे। इस प्रकार हम देखते हैं कि आर्य समाज ने क्रातिकारियों का तथा गाँधीजी का इतना अधिक साथ दिया था, जिसके कारण सभी आंदोलन सफल हुए।

दुख की बात यह है कि आर्य समाजियों द्वारा इतना अधिक बलिदान देने के बाद भी जब भारत स्वतंत्र हुआ, तो हमारे शीघ्र नेताओं ने दूरदर्शिता का परिचय न देकर यह कहा कि आर्य समाज तो एक धार्मिक तथा सामाजिक संस्था है, उसको राजनीति से क्या लेना-देना और शासन करने से अलग हो गये। यदि आर्य समाज आज़ादी मिलने के बाद सासन के साथ रहता और अपने आर्य समाजी भाइयों को जिन्होंने आज़ादी की लड़ाई में अपने जीवन की आहुति दी थी, उने बेटे-पोतों का एमएलए व एम.पी. बनाकर बेजते और शासन में हिस्सेदारी रखते, तो आज देश की दयनीय व शोचनीय दसा हो रही है, वह नहीं होती। आज तो गौ माता को काटा जा रहा है। वह नहीं कटा जाती, यानि गो हत्या पर पूर्ण प्रतिबंध होता। आज जो देश में पश्चिमी शिक्षा व सभ्यता जिस गति से बढ़ रही है, वह नहीं बढ़ती और देश में गुरुकुल, संस्कृत पाठशालाएँ तथा हिन्दी माध्यम से चलने वाले स्कूलों, कॉलेजों की अधिकता होती और देश के नवयुवक धार्मिक और चरित्रवान बनते, तो देश में आज जितनी बेईमानी, भ्रष्टाचार, चरित्रहीनता, लूट-खसोट, रिश्तरखोरी, महँगाई, बेरोजगारी, गुंडों-बदमाशों का प्रभुत्व इतना अधिक बढ़ा हुआ है, जिससे आम जनता दुखी ही नहीं, बल्कि त्राहि - त्राहि कर रही है, वह दुखी न होकर सुख व शांति की नींद सोती। यह हमारे आर्य समाज के शीर्ष नेताओं की भूल है, जिसका दंड आज सबी देशवासी भुगत रहे हैं।

जब स्व. स्वामी इंद्रवेश व स्वामी अग्निवेश अपने कार्यक्षेत्र में उतरे, तो उन्होंने इस बात पर विचार किया था कि यदि हम आर्य राज्य भारत में लाना चाहते हैं, तो हमें राजनीति में आना होगा। कारण चाहे कोई बी धर्म हो, जब तक उसे राज्य सत्ता का सहारा नहीं मिलता है, तब तक वह नहीं फैल पाता। उदाहरण के रूप में बौद्ध धर्म अपनी मंद गति से चल रहा था। तब तक नहीं फैल सका। जैसे हीराजा अशोक ने बौद्ध धर्म को अपना लिया, तो कुछ ही समय में यह धर्म चीन, जापान, इंडोनेशिया, तिब्बत, ब्रह्मदेश तथा लंका तक के छोटे देशों में भी पैल गया। मुस्लिम और ईसाई धर्म का भी यही इतिहास है।यही विचार करके दोनों देशों ने आर्यों का एक राजनीतिक मंच 'आर्य सभा' के नाम से गठित किया और सन १९७७ के चुनाव में हरियाणा में दो एम.एल.ए. स्वामी अग्निवेश और स्वामी आदित्यवेश बने, जिनमें स्वामी अग्निवेश हरियाणा के शि७ामंत्री बने और काफी सुधार के काम किये। परंतुसन १९७५ में जव जय प्रकाश नारायण ने काँग्रेस के विरोध में बाकी सब पार्टियों को एक मंच पर 'जनता पार्टी' के नाम से आने का अहवान किया, तव सब पार्टियों के साथ 'आर्य सभा' को भी मिलाना उचित समझा। इसमें किसी का दोप नहीं, यह तो समय की माँग थी। पर दुक तो इस वात का है कि 'जनता पार्टी' टूटने पर अन्य पार्टियों ने तो किसी भी दूसरे नामों से अपना अस्तित्व बना लिया, परंतु आर्यसमाज अपनी फूट के कारण अपना कोई भी अस्तित्व नहीं बना सका।

आर्य समाज एक धार्मिक व जनकल्याणकारी संस्थान है। इसे राजनीति में भाग नहीं लेना चाहिए, यह एक गलत और भ्रामक प्रचार है। वेदों में आर्यों को चक्रवर्ती राजा वनने तक ही आज्ञा है और हमारे देश में आर्य राजा श्रीराम और युधिष्ठिर आदि चक्रवर्ती राजा बने भी है। महर्पि दयानंद का स्वप्न भी यही था कि आर्यों का विश्व में चक्रवर्ती राज्य स्थापित हो। जब हमें वेद और महर्षि दयानंद ही चक्रवर्ती राजा बनाने की आज्ञा देता है, तो हमें राजनीति में भाग क्यों नहीं लेना चाहिए?मेरे विचार से आर्य समाज को राजनीति में भाग अवश्य ही लेना चाहिए। यदि नहीं लेता है, तो वह अपने कर्तव्य से चुत होता है।

हमें 'कृण्वन्तों विश्वम आर्यम' के उद्घोष का ध्यान रखते हुए वेदों के सिद्धांतों का प्रचार व प्रसार जितना अधिक कर सके, उतना अधिक करते हुए लोगों का तन, मन, बुद्धि व आत्मा से आर्य बनाकर उनको चुनावों में विधायक व सांसद बनाकर विधानसभाओं व संदस में भेजना होगा। ताकि आर्यों का ही प्रदेश व केंद्र में मंत्रिमंडल बन सके, तभी भारत में रामराज्य की पुनः स्थापना हो सकेगी। इसलिए आर्य समाजियों का यह पावन कर्त है कि जब उसने सदैव ही देश की रक्षा की है, तो अब क्यों मुख मोड़ता है। इसको चाहिए कि वह सब सच्चे भारतीयों को जो भारत भूमि को ही अपनी मातृ-पितृ तथा पुण्यभूमि मानता है, उन सबको संगठित करके एक 'ओ३म्' के झंडे के नीचे लाकर देश के आर्यों (सच्चे इंसानों) का राज्य स्थापित करें और भारत भूमि को 'स्वर्ग भूमि' बनावे। यदि आर्य समाजियों ने यह काम नहीं किया, तो फिर पीछे हमें पछताने के अलावा और कुछ हाथ नहीं लगेगा।

काका हाथरसी ने आर्य समाज के लिए ठीक ही कहा था

गोरे, भारत नहीं छोड़ते, राजी-राजी।
अगर न देते योग देश के आर्य समाजी।

संस्कृति के पांच मूलाधार

स्वामी विवेकानन्द सरस्वती, गुरुकुल प्रभात आश्रम मेरठ

संस्कृति एक ऐसा शब्द है जिसके उच्चारण मात्र से ही किसी ऐसी जीवन पद्धति या आचार विचार चिन्तन पद्धति का चित्र हमारे सामने आ जाता है । जिसका आचरण अनुचरण कोई व्यक्ति विशेष, देश विशेष समाज या परिवार विशेष अपने उद्भव से लेकर वर्तमान काल तक या दीर्घकाल तक उसका पालन करता आ रहा होता है । वह आचार विचार जीवन पद्धति चिंतन ही उस देश विशेष या समाज विशेष की संस्कृति तथा उस संस्कृति के नाम से वह देश तादात्म्य भाव से प्रतीत हेने लगते हैं ।

विश्व में प्राकृतिक कारणों से या राजनीतिक कारणों से अथवा वैचारिक कारणों से विभिन्न देश समाज अथवा संगठन है । इसलिए बाह्य रूप से उनकी विभिन्न जीवन शेलियों एवं जीवन पद्धतियां तथा चिन्तन पद्धतियों में विभिन्नता दृष्टिगोचर होती हुई उसकी संस्कृति भी विभिन्न दिखाई देती है । यथार्थ में संस्कृति भी विभिन्न दिखाई देती है । यथार्थ में संस्कृति को समझने के लिए हमें इसके पूर्व पर के रूप को समझना चाहिए । संस्कृति का पूर्व रूप है प्रकृति उसका उत्तर रूप है विकृति । संस्कृति के निर्माण का आधार मनुष्य समाज या व्यक्ति की प्रकृति पर निर्भर रहता है । जिस प्रकार अंधकार प्रकाश और उनकी मिश्रित स्थिति ये तीन विभाग है, सत्य रज तम ये तीन गुण भी संसार की प्रकृति को तीन भागों में विभक्त करते हैं । सत्व प्रधान (प्रकाश प्रधान) प्रकृति वाले समाज की संस्कृति भिन्न होती है । रजः प्रधान प्रकृति वाले समाज राष्ट्र की प्रकृति सत्य से भिन्न होती है और तमः प्रधान प्रकृति वाले समाज राष्ट्र की प्रकृति इन दोनों से ही भिन्न होती है । जिस प्रकार सामान्यतः प्रकाश सर्वतोग्राह्य एवं सर्वहितकारी होते हुए भी उलूक या उलूक सदृश स्वभाव वाले अन्य प्राणियों के लिए कष्टकारक है । उसी प्रकार रज तम भी सत्य प्रकृति वाले अर्थात् प्रकाशप्रिय प्राणियों के लिए अहितकारक है ।

संसार में तीन प्राकर के मनुष्य देखे जाते हैं । सत्व प्रधान देव कोटि के मनुष्य, राजः प्रधान मध्यम कोटि के मनुष्य, तमः प्रधान असुर कोटि के मनुष्य । इन तीनों कोटियों के मनुष्यों की अपनी प्रकृति के अनुसार भिन्न भिन्न संस्कृति होती है । इसलिए देव कोटि के मनुष्य अर्थात् असुरों का सदा से ही संघर्ष चलता आ रहा है । क्योंकि तमः प्रधान संस्कृति जिसे हम आसुरी संस्कृति कहते हैं उनका देवी संस्कृति से उसी प्रकार सामञ्जस्य स्थापित नहीं हो पाता जिस प्रकार प्रकाश एवं अंधकार का । अतः यह संघर्ष सृष्टि का एक स्वभाविक अंग बन गया है । परंतु संस्कृति चाहे कोई भी हो उसके कुछ आधार ऐसे हैं जिनका परित्याग देव मनुष्य असुर किसी के लिए भी हितकारक नहीं है । अतः जब भी कभी देवताओं और असुरों में समझौता हुआ तो नहीं आधार बिन्दुओं को केन्द्र बनाया गया और वे आधार बिंदु हैं पांच -**अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य, अपरिग्रह** । धर्म और धर्माचार्य लोग भी इसको ही केन्द्र मानकर अपनी परिधि का निर्माण कर पाते हैं । क्या विश्व में कोई ऐसा धर्म या धर्माचार्य है जो यह स्पष्ट रूप से घोपणा कर सकता है कि औरों को सताना अर्थात् हिंसा करना हमारा धर्म है या असत्य झूठ बोलना छल-कपट करना हमारे धर्म का मूल आधार है । इसी प्रकार चोरी करने को भी कोई भी नहीं कहेगा क्या कोई धर्माचार्य अब्रहाचर्य, असयंम परिग्रह अतिलोभ को अपने धर्म का अंग या धर्म बता सकता हो ? क्योंकि यदि वे आधारभूत पांच स्तम्भ समाप्त हो जायें तो असुर कहे जाने वाले लोगों का भी जीवन व्यवहार चलना कठिन हो जाएगा । इसलिए समाज परिवार राष्ट्र किसी को भी सुव्यवस्थित बनाये रखने के लिए तथा सुसंचालित करने के लिए इन पांच आधार भूत केन्द्रों का होना आवश्यक है वेद में इन पांचों ही आधारों के संरक्षण एवं सम्वर्धन करने पर अधिक बल दिया गया है और जिन लोगों ने वेद के इस आदेश का पालन करने अपने चिन्तन और जीवन दोनों को ही सुधारा है । वे वैदिक संस्कृति से सम्पन्न या वैदिक संस्कृति मानने वाले कहे गये हैं । वेद में 'मा मा हिंसीः'' यजुर्वेद अ.२० मं.१ इन वाक्यों के द्वारा अहिंसा का उपदेश 'सत्येनोत्तभिता भूमिः'' यजु अ. ४० मंत्र १ के माध्यम से अस्तेय का ''ब्रह्मचर्येण तपसा देवा मृत्युमपाघ्नतः अथर्ववेद काण्ड ११ सूक्त ५ मंत्र १९ के माध्यम से ब्रह्मचर्य संयम का ''तेन त्यक्तेन भृञ्जीथाः'' जयुर्वेद ४०.१ आदि के माध्यम से अपरिग्रह आदि का सुसंस्कृत उपदेश दिया गया है । जिस समाज ने भी प्रत्यक्ष या अप्रत्यक्ष रूप में इसको आत्मसात् किया है उसे हम वैदिक संस्कृति युक्त समाज कह सकते हैं । यद्यपि ये वेद वाक्य किसी देश या समाज विशेप के लिए उपकारक नहीं हैं अपितु सूर्य, चन्द्र, जल, पृथ्वी, वायु की भांति सवके लिए उपकारक है । जिस प्रकार सूर्य चंद्र आदि किसी देश विशेष या समाज विशेष के लिए उपकारक नहीं है अपितु सार्वभौम एवं सार्वकालिक है । उसी प्रकार वेद वाक्य भी किसी देश विशेप या काल विशेष के लिए ही नहीं अपितु सार्वभौम एवं सार्वकालिक है । कुछ व्यक्तियों या समाज विशेष को ध्यान में रखकर के कोई नियम या संस्कृति की रचना नहीं होती इनके लिए तो सामान्य आधार ही होते हैं । किसी विशेष काल परिस्थिति में उनके रक्षणार्थ सम्बद्धनार्थ अवाद नियम बनाये जा सकते हैं या बनाये जाते हैं जैसे-स्नान, व्यायाम, पौष्टिक भोजन स्वस्थ रहने के लिए अनिवार्य है किन्तु यदि किसी कारणवश कोई रोगी हो गया तो इन स्वास्थ्य सम्वंधी नियमों को पालन उसके लिए आवश्यक ही नहीं अपितु इनका परित्याग करना आवश्यक होता है । तभी उस रोगी को आरोग्य लाभ होता है । निप्कर्ष यह है कि संस्कृति चाहे कोई भी हो उसके विकास के लिए इन पांच आधार केन्द्रों की न्यूनाधिक मात्रा में आवश्यकता रहेगी ही । आलस्य प्रमाद या अन्य किसी कारणवश यदि व्यक्ति समाज या राष्ट्र प्रकृति को संस्कृति के रूप में नहीं अपितु विकृति के रूप में ग्रहण करने का अभ्यासी वन जाता है तो यह उसके विनाश का बहुत बड़ा कारण हो जायेगा । उदाहरणार्थ गेहूं, चावल, गुड़ आदि से अनेक पौष्टिक सुसंस्कृत भोज्य पदार्थ निर्माण कर उनका उपयोग समाज के लिए राष्ट्र के

गुरुकुलीय प्रणाली के पुरोधा स्वामी श्रद्धानंद

सुन्दर लाल कथूरिया भावनगर, गुजरात

स्वामी श्रद्धानंद आर्य समाज की दिव्य विभूति हैं । अपने अमर बलिदान एवं दिव्य कर्मों के द्वारा आर्य समाज के इतिहास में ऋषिवर दयानंद के बाद उन्होंने जो स्थान बनाया है, वह अन्य महापुरुष न बना सके । स्वामी श्रद्धानंद के नाम से प्रसिद्ध इस महापुरुष का बचपन का नाम मुंशीराम था और इनका जन्म वि.सं. १८१३ के फाल्गुन मास में कृष्ण पक्ष की त्रयोदशी के दिन तलवन नामक स्थान पर जिला जालंधर में हुआ । मुशीराम के जीवन में ऋषिवर दयानंद के दर्शन लाभ से ऐसा क्रांतिकारी परिवर्तन आया कि वे मुंशीराम से महात्मा मुंशीराम और महात्मा मुशीराम से स्वामी श्रद्धानंद बन गये । बरेली में स्वामी दयानंद के प्रवचनों के श्रवण (वि.स. १९३६, १४ श्रावण से ३ भाद्रप्रद के बीच) एवं आशीर्वाद से मुंशीराम के जीवन का कायाकल्प हो गया । महात्मा मुंशीराम ने अपने जीवनकाल में जिन महान् कार्यों-योजनाओं को अपने हाथ में लिया और बड़ी मुस्तैदी के साथ क्रियान्वित किया, उनमें से मुख्य हैं-अछूतोद्वार, अस्पृश्यता उन्मूलन, शुद्धि, स्त्री शिक्षा, विधवा-विवाह, गृरुकुलीय शिक्षा प्रणाली आदि । वे इन्हीं सिद्धांतों कार्यक्रमों के लिए जिए और इन्हीं के कारण, विशेषकर शुद्धि आंदोलन के कारण २३ दिसम्बर १९२६ ई. को देश-जाति और वैदिक धर्म पर मर मिटे । स्वामी जी के शुद्धि आंदोलन से उतेजित अब्दुल रशीद नामक एक धर्मान्ध युवक ने उन्हें तब तीन गोलियों से भून दिया, जब वे डबल निमोनिया से रुग्ण-शैय्या पर लेटे हुए थे । स्थिान्तनिष्ठ स्वामी जी अपने बलिदान से अजर-अमर हो गये ।

महात्मा मुंशीराम (स्वामी श्रद्धानंद) दूरदर्शी एवं क्रांतिकारी शिक्षाविद् थे । मिशन स्कूल में पढ़ने वाली अपनी पुत्री के मुख से ईसा विषयक एक गीत को सुनकर उन्होनें न केवल उसका स्कूल जाना बंद करवा दिया वरन् तीन चार दिन के भीतर संवत् १९४७ में जालंधर में 'सोहन लाल आर्य कन्या विद्यालय' की स्थापना भी की वही विद्यालय आज कन्या महाविद्यालय, जालन्धर के नाम से विख्यात है । गुरुकुल कांगड़ी की स्थापना को भी स्वामी जी का एक साहसिक कदम ही माना जाएगा । आर्य प्रतिनिधि सभा द्वारा गुरुकुल खोलने का प्रस्ताव पारित होने के बाद मुंशीराम जी ने यह भीष्म प्रतिज्ञा ली कि जब तक मैं गुरुकुल के लिए तीस हजार रुपए की धनराशि एकत्रित नहीं कर लूंगा तब तक घर में कदम नहीं रखूंगा । उन्होंने ८ अप्रैल सन् १९०० तक चालीस हजार रुपए एकत्रित कर लिए । तब आर्य प्रतिनिधि सभा ने उनका अभिनन्दन करते हुए उन्हें महात्मा मुंशीराम के नाम से प्रसिद्ध किया । गुरुकुल की स्थापना के लिए मुंशी अमन सिंह ने कांगड़ी गांव में जो भूमि दान में दी, उस पर सन् १९०२ में विधिवत् गुरुकुल की स्थापना हुई । इस गुरुकुल में स्वामी जी ने अपने दोनों पुत्रों हरिश्चंद्र व इंद्र को प्रविष्ट कराया । वे अनेक वर्षों तक इस गुरुकुल के आचार्य एवं मुख्याधिष्टाता बने रहे ।

वैदिक शिक्षा प्रणाली को बढ़ावा देना उन दिनों जान जोखिम का काम था । अंग्रेजों के शासन काल में गुरुकुलीय शिक्षा-पद्धति के द्वारा ब्रह्मचारियों को प्रशिक्षित करना एक प्रकार से तत्कालीन शिक्षा मंत्री लार्ड मैकाले की शिक्षा नीति को चुनौती देने के समान था । लार्ड मैकाले की घोषणा थी कि अंग्रेजी शिक्षा के द्वारा मैं भारत में एक ऐसे वर्ग का निर्माण कर दूंगा कि जो रंग रूप में तो भारतीय होगा, किंतु विचारों से अंग्रेज होगा । (I will prepare a class of persons, Indian in blood and colour but English in ideas). अंग्रेजों का प्रयत्न भारतीय सभ्यता, संस्कृति, साहित्य और भाषा को समाप्त करने का था । जबकि गुरुकुलीय शिक्षा-पद्धति के प्रचार-प्रसार से महात्मा मुंशीराम का प्रयत्न भारतीय सभ्यता, संस्कृति साहित्य वैदिक आदर्शों-सिद्धांतों और देवभाषा - आर्यभाषा के प्रचार प्रसार का था । एक प्रकार से यह कार्य सीधे सीधे अंग्रेजी शासन और शासको से टकराने का था, पर ईश्वर विश्वासी, निर्भीक महात्मा मुंशीराम ने कभी इसकी परवाह नहीं की, हालांकि कई बार ब्रिटिश शासन की कुदृष्टि इस गुरुकुल पर पड़ी पर इसका बाल भी बांका नही हुआ । गुरुकुलीय शिक्षा के माध्यम से स्वामी जीं ने अपने छात्रों को वैदिक धर्म एवं भारतीय संस्कृति, स्वभाषा, स्वाभिमान, उत्कट देशभक्ति, ईश्वर के प्रति अटूट आस्था, सदाचार, सादा जीवन उच्च विचार आदि के जो संस्कार दिये, उनके बल पर उन छात्रों ने देश में ही नहीं, विदेशों में स्वयं को गौरवास्पद रूप में स्थापित किया तथा गुरुकुल उपाधियों-विद्यालंकार, वेदालंकार, स्नातक आदि को अपने नाम के साथ लगाने में गौरव का अनुभव करने लगे । भारतीय स्वाधीनता संग्राम में गुरुकुल के स्नातकों का उल्लेखनीय योगदान किसी से छिपा नहीं है ।

गुरुकुल कांगड़ी की स्थापना से शिक्षा के क्षेत्र में क्रांति आई और एक नये युग का सूत्रपात हुआ । स्वामी जी ने अपने जीवन काल में अन्य अनेक गुरुकुलों की स्थापना भी की तथा उनकी देखा-देखी पूरे देश में कालान्तर में एक जाल-सा बिछ गया । स्वामी श्रद्धानंद जी द्वारा रोपा गया पौथा गुरुकुल कांगड़ी जिसके लिए उन्होंने अपना सर्वस्व दान में दे दिया था, आज वटवृक्ष का रूप धारण कर चुका है और उसकी गणना देश के अत्यधिक प्रतिष्ठित विश्वविद्यालयों में की जाती है । वस्तुतः स्वामी श्रद्धानंद गुरुकुलीय शिक्षा प्रणाली के पुरोथा हैं और इस दृष्टि से उन्होंने दयानंद के स्वप्न को साकार किया है ।

लिए हितकारी है किंतु उन्हीं द्वारा उनको विकृत कर मदिरा का निर्माण सर्वथा अनिष्टकारी है । इसलिए प्रकृति को सुसंस्कृत कर सर्वव्यापी बनाने वाले देव मनुष्य तथा प्रकृति को विकृत रूप देकर केवल अपने लिए या अपने उन्माद को बढ़ाने के लिए या उपयोगी पदार्थों को निर्माण करना आसुरी वृत्ति या आसुरी सुसंस्कृति का द्योतक है । हम प्रकृति संस्कृति और विकृति के स्वरूपों एवं उपयोगों की दृष्टि से विचार करके ही इनके उपयोग कर्त्ताओं को तीन भागों में विभक्त कर सकते हैं जो स्वल्प लोगों के लिए उपकारक है वह प्रकृति जो सभी लोगों के लिए उपकारक है वह संस्कृति और जो उन्मादियों के लिए ही सहयोगी है वह विकृति । विश्व के सभी विचारकों को विश्व में परस्पर स्नेह भाव के संचार के लिए या एकात्मभाव के लिए इन पांच आधार भूत केन्द्रों पर विचार कर इनके ही प्रचार प्रसार का विचार करना चाहिए । और तभी होगा केवल मानव मात्र का नहीं अपितु प्राणिमात्र का कल्याण ।

जब तक एक धर्म, एक भाषा और एक जातीय लक्ष्य नहीं बनता तब तक जातीय एकता और उन्नति संभव नहीं है । भाषा, भाव और उद्देश्यों के एक्य से ही राष्ट्र की उन्नति सम्भव है ।' - **ऋषि दयानन्द**

ईश्वर हमें तीन सौ वर्ष की आयु प्रदान करें

–मनमोहन कुमार आर्य, देहरादून।

संसार का प्रत्येक मनुष्य चाहता है कि वह स्वस्थ हो, बलवान हो, सुखी हो व सभी प्रकार की सुख–सुविधाओं व आनन्द की सामग्री से सम्पन्न हो। इसके साथ ही वह दीघार्यु भी होना चाहता है। दीघार्यु हमारे पूर्व जन्म व इस जन्म में किये गए शुभ व पुण्य कर्मो का परिणाम होती है। मनुष्य को मृत्यु के बाद जो उसका प्रारब्ध होता है उसके अनुसार 'जाति, आयु व भोग' की प्राप्ति परमात्मा कराता है। यहां जाति का अर्थ मनुष्य, पशु, पक्षी व अन्य योनियों से सम्बन्धित है। मनुष्यों में स्त्री व पुरूष दो जातियां ही हैं तथा पशुओं में गाय, भैंस, गधा, घोड़ा, कोयल, कौआ, तोता, कुत्ता आदि अनेक जातियां होती हैं। संसार में जितने भी मनुष्य हैं उनकी जन्मना कोई जाति यदि होती है तो वह केवल मनुष्य जाति ही होती है। 'वर्ण' मनुष्यों के ज्ञान व कर्मों पर आधारित होता है। जैसे कि यदि किसी ने चिकित्सा विज्ञान में चिकित्सक की उपाधि प्राप्त की है तभी वह चिकित्सक होता है। इसी प्रकार से अध्यापन के लिए भी किसी व्यक्ति विशेष का विद्वान होना आवश्यक है। व्यापार व कृषि के लिए भी इन कार्यों का आवश्यक ज्ञान होना चाहिये। इसी प्रकार से मनुष्य का वर्ण उसके ज्ञान व योग्यता पर निर्भर है। जन्म से वर्ण नहीं हो सकता क्योंकि बिना योग्यता अर्जित किए वर्ण का निर्धारण नहीं हो सकता। यदि ऐसा होता तो जिन किसी ने ब्राह्मण परिवार में जन्म लेकर बाद में धर्म परिवर्तन कर ईसाई वा इस्लाम मत ग्रहण कर लिया, तो वह भी ब्राह्मण ही कहलाते। परन्तु ऐसा नहीं होता। अतः मनुष्य ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व शूद्र अपने गुण, कर्म व स्वभाव से होता है। महर्षि दयानद गुण, कर्म व स्वभाव से वर्णों को मानते हैं और अपनी इस मान्यता को उन्होंने वेद, मनुस्मृति, तर्क व युक्ति आदि अनेक प्रकार से प्रमाणित किया है।

आज हम मनुष्य जीवन में आयु वष्द्धि से सम्बन्धित यजुर्वेद के तीसरे अध्याय के बासठवें मन्त्र को प्रस्तुत कर यह बताना चाहते हैं कि यदि मनुष्य प्रयास करे तो उनकी आयु तीन सौ वर्ष तक की होना सम्भव है। यदि इतनी अधिक आयु न भी हो तो सद्कर्मों को करके हम इस जन्म में अपनी आयु को सामान्य आयु की तुलना में कहीं अधिक बढ़ा सकते हैं और मष्त्यु के पश्चात प्राप्त होने वाले नये मनुष्य जीवन में निश्चित ही हमारी आयु कहीं अधिक हो सकती है। आयु में वष्द्धि से सम्बन्धित ईश्वर की प्रार्थना विषयक यह वेद मन्त्र प्रस्तुत है।

त्र्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम्।
यद् देवेषु त्र्यायुषं, तन्नो अस्तु त्र्यायुषम्।।

इस मन्त्र का ऋषि नारायण, देवता रूद्रः तथा छन्द चतुष्पाद् उष्णिक् है। मन्त्र में परमात्मा जीवात्मा वा मनुष्यों को शिक्षा देते हुए कहते हैं कि तुम ईश्वर से इस प्रकार से प्रार्थना करो कि हे रूद्र परमेश्वर (जमदग्नेः) प्रज्वलित अग्नि कर्मकाण्डी को और चक्षु इन्द्रिय को (त्र्यायुषं) त्रिगुणित आयु प्राप्त हो (कश्यपस्य) द्रष्टा ज्ञानी को और शरीरस्थ प्राण को (त्र्यायुषं) त्रिगुणित आयु प्राप्त हो। (यद्) जो (देवेशु) विद्वानों में (त्र्यायुषं) त्रिगुणित आयु होती है, (तत्) वह (त्र्यायुषं) त्रिगुणित आयु हमारी हो।

इस मन्त्र का भावार्थ हम वेद मनीषी डा. रामनाथ वेदालंकार जी के शब्दों में प्रस्तुत कर रहे हैं। हे परमेश्वर ! तुम रूद्र हो, रोग, चिन्ता आदि को दूरकर शारीरिक एवं मानसिक स्वास्थ्य प्रदान करनेवाले हो, जिससे दीर्घायुष्य प्राप्त होता है। जैसे देवों अर्थात् नियम–परायण विद्वज्जनों को तुम 'त्र्यायुष' प्रदान करते हो, वैसे ही हमें भी प्रदान करो। यह 'त्र्यायुषं' क्या है? त्रिविध तापों व दुःखों से रहित, बाल्य–यौवन–वार्धक्य तीनों अवस्थाओं में सुखकर, इन्द्रिय–अन्तःकरण–प्राण तीनों की स्वास्थ्य–कर, ज्ञान–कर्म–उपासना तीनों से अनुप्राणित, विद्या–शिक्षा–परोपकार तीनों से युक्त तीन सौ वर्ष की आयु 'त्र्यायुष' कहाती है। आज तो हम सामान्य सौ वर्ष की आयु भी नहीं जी पाते, विभिन्न देशों की औसत आयु सौ वर्ष से बहुत कम है। पर वेद का स्वप्न है कि मनुष्य तीन सौ वर्ष की आयु प्राप्त करे। भाष्यकार ने तो यहां तक कहा है कि मन्त्र 'त्र्यायुष' शब्द की चार बार आवृत्ति चतुर्थ शतक की भी द्योतिका है, इस प्रकार चार सौ वर्ष की आयु अभीष्ट है।

हमारे बीच में जो जगदग्नि ऋषि, अर्थात् अग्नि को गति देनेवाले प्रज्वलिताग्नि नर–नारी हैं, उन्हें 'त्र्यायुष' प्राप्त हो। जीवन में अग्नि का प्रज्वलन आयु–क्षय–कारी समस्त व्याधियों को दूर करता ही है। 'शतपथ ब्राह्मण' के अनुसार चक्षु इन्द्रिय का नाम भी जगदग्नि है, जो यहां सभी इन्द्रियों का उपलक्षण है एवं हमारे चक्षु, श्रोत्र, घ्राण, त्वक, रसना, मुख, पाणि, पाद आदि सभी अंगों को त्र्यायुष प्राप्त होना चाहिए। ऐसा न हो कि हम तीन सौ या चार सौ वर्ष जीवित तो रहें, पर विकलेन्द्रिय होकर। हमारे समाज के 'कश्यप' ऋषि, अर्थात् द्रष्टा मनीषियों को भी 'त्र्यायुष' प्राप्त हो, जिससे चिरकाल तक हमें अपने ज्ञानदर्शन का लाभ पहुंचाते रहें। 'कश्यप' ऋषि शरीर में प्राण का नाम है एवं हमारे प्राण को

'संसार रूपी घोंसले में रहते हुए हम अपनी हष्दय गुहा में प्रभु का दर्शन करें'

–मनमोहन कुमार आर्य, देहरादून।

मनुष्य जीवन का उद्देश्य प्रभु का दर्शन कर सभी दुःखों से 31 नील 10 खरब 40 अरब वर्षों तक मुक्त रहना व ईश्वर के सान्निध्य में रह कर आनन्द को भोगना है। हमारे यहां एक नहीं अपितु अनेक ऋषियों ने अतीत में ईश्वर का साक्षात्कार कर मुक्ति की अवस्था को प्राप्त किया है। मनुष्य के जीवन का उद्देश्य ही धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष है। यदि हम अर्थ व काम का सेवन वेद विहित मर्यादाओं व धर्मानुसार नहीं करेंगे तो हम मुक्ति से वंचित होकर बन्धनों व दुःखों में फंस जाते हैं। यजर्वेद के 32 वें अध्याय के आठवें मन्त्र में ईश्वर का मनुष्य की हृदय गुहा में विद्यमान होने, यह सारा संसार ईश्वर में एक घोंसले के समान होने तथा यह सारा विश्व वा ब्रह्माण्ड ईश्वर से उत्पन्न होकर प्रलयावस्था में उसी में समाविष्ट हो जाने की बहुत महत्वपूर्ण शिक्षा दी गई है। इस मन्त्र व इसमें निहित रहस्यों का आज हम परिचय प्राप्त करा रहें हैं। आशा है कि पाठक इससे लाभान्वित होंगे। मन्त्र है

वेनस्तत् पश्यन्निहितं गुहा सद्, यत्र विश्वं भवत्येकनीडम्।
तस्मिन्नदं सं च विचैति सर्वं, स ओत, प्रोतश्च विभूः प्रजासु।।

इस मन्त्र का ऋषि स्वयम्भु ब्रह्मा, देवता परमात्मा एवं छन्द निचष्त् त्रिष्टुप् है। मन्त्र के पदों का अर्थ इस प्रकार है। (वेनः) मेधावी, इच्छुक, गतिमय, अर्चनाशील, श्रवण–चिन्तनशील, मनुष्य (तत्) उस ब्रह्म को (पश्यत्) देख लेता है, {जो ब्रह्म} (गुहा निहितं सत्) गुहा में निहित है, गुप्त है, (यत्र) जिसमें (विश्वं) विश्व (एकनीडं) एक घोसलेवाला, एक आश्रयवाला (भवति) होता है। (तस्मिन्) उस {ब्रह्म} में (इदं सर्वं) यह सब {जगत} (सम् एति च) समाविष्ट जो जाता है, (वि एति च्) {उत्पत्तिकाल में} बाहर निकल आता है। (सः) वह (विभूः) व्यापक ब्रह्म (प्रजासु) प्रजाओं में (ओतः प्रोतः च) ओत और प्रोत है।

इस वेदमन्त्र के पदो के अर्थ और व्याख्या हम वेदों के प्रसिद्ध विद्वान डा. रामनाथ वेदालंकार जी की पुस्तक 'वेद मंजरी' से दे रहे हैं। मन्त्र का भावार्थ वा व्याख्या करते हुए वह लिखते हैं कि परमात्मा गुहा में निहित है, गुह्य है। जो मेधावान् है, जिसके अन्दर ऋतम्भरा प्रज्ञा का उदय हो गया है, जिसे प्रभुदर्शन की उत्कट लालसा लगी हुई है, जो कर्मण्य है, जो अर्चनाशील है मन से उसे पाने के लिए प्रवष्त्त होता है, जो श्रवणशील और चिन्तनशील है, वही उसके दर्शन कर पाता है। वह प्रभु सबका आवास–स्थान और आश्रय–स्थान है। हर मनुष्य, मनुष्य ही क्यों, जगत् का प्रत्येक जड़–चेतन उस पर मानो अपना–अपना घोंसला बनाकर बैठा हुआ है। वक्ष पर घोंसले में बैठा पक्षी भले ही समझता रहे कि मेरा आश्रय तो घोंसला है, पर असल में उसका आश्रय वक्ष होता है। इसी प्रकार हम लोग अपनी नासमझी के कारण चाहे इस भ्रम में पड़े रहें कि हमारे आश्रय मकान–महल, सखा–कुटुम्बी राजे–महाराजे आदि हैं, पर वस्तुतः तो वह प्रभु ही हमारा अन्तिम आश्रय–स्थान है। उसका हाथ, उसकी छत्रछाया, उसकी सहायता, उसका आश्वासन हट जानेपर हम एक पग भी नहीं चल सकते, एक सांस भी नहीं ले सकते। उसका आधार खिसकते ही हमारे आश्रय बने हुए ये भव्य भवन, ये ऊंची–ऊंची अट्टालिकाएं, ये मीनार–मन्दिर–गुम्बद, ये विद्युत्प्रदीपों से जगमगाते हुए शानदार नगर सब क्षण–भर में धराशायी हो जाएं। उसका हाथ हट जाने पर धरती–आसमान भी रो उठें।

यह समस्त जगत्प्रपंच सष्टयुत्पत्ति के समय उसी ब्रह्म में से बाहर निकल आता है और प्रलयकाल में उसी के अन्दर समा जाता है। जैसे मकड़ी की आत्मा मकड़ी के शरीर से जाले को बाहर निकालती है और फिर जाले को शरीर में ही समेट लेती है, वैसे ही ब्रह्म अपने शरीर भूत–प्रकषति से जगत्–प्रपंच को सष्जता है और फिर अपने प्रकषतिरूप शरीर में ही समेट लेता है। जैसे पषथिवी बीज में से ओषधियों को उत्पन्न करती है,? वैसे ही ब्रह्म प्रकषतिरूप बीज से सषष्टि उत्पन्न करता है। जैसे मनुष्य का चेतन आत्मा शरीर में से केश और रोगों को प्रकट करता है, वैसे ही ब्रह्म अपने प्रकषतिरूप शरीर में से विश्व को प्रकट करता है। ब्रह्म अपनी रची हुई सब प्रजाओं के अन्दर ओत–प्रोत भी है (अर्थात् सर्वव्यापक और सर्वान्तर्यामी)। घट को रचने वाला कुम्भकार घट के अन्दर ओत–प्रोत नहीं होता। पर प्रभु की लीला विचित्र है, वह अपनी रची हुई प्रजाओं को धारण करने के लिए उनके अन्दर ओत–प्रोत भी है (अर्थात् उन सब में समाया हुआ है) । जगत् की उत्पत्ति, स्थिति और प्रपंच का ऐसा महान उत्तरदायित्व जिसने अपने ऊपर लिया हुआ है, आओ, उस प्रभु के चरणों में नमस्कार करें और 'वेन' बनकर उसके दर्शनों से कष्तकष्त्य हों।

इस वेदमन्त्र में बताया गया है कि ईश्वर मनुष्य की हष्दय गुहा में हर क्षण व हर पल विद्यमान है अर्थात् समाया हुआ है। ओत–प्रोत व सर्वत्र विद्यमानता वा उपस्थिति उसी सत्ता की हो सकती है जो सर्वव्यापक और

सर्वान्तरयामी हो। वस्तुतः ईश्वर निराकार, सर्वव्यापक और सर्वान्तर्यामी होने के कारण ही हमारे भीतर व बाहर ओत–प्रोत है। हमें शुद्ध भोजन व सात्विक चिन्तन से वैदिक साहित्य का अध्ययन कर अपनी बुद्धि को निर्मल व पवित्र बनाना है। ऐसा होने पर ईश्वर का अपनी हष्दय गुहा में चिन्तन व ध्यान करने पर वह परमात्मा उपासक के लिए अपने यथार्थ स्वरूप का प्रंकाश कर देता है। इस स्थिति का वर्णन करते हुए मुण्डक उपनिषद में कहा गया है कि "भिद्यते हष्दयग्रंथिश्छियन्ते सर्वसंशयाः। क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दष्टे पराऽवरे।।" जब (स्वाध्याय व वैदिक साधना से) इस जीव के हष्दय की अविद्या–अज्ञानरूपी गांठ कट जाती है तब सब संशय छिन्न–भिन्न हो जाते और दुष्ट वा पाप कर्म क्षय को प्राप्त होते हैं। तब वह परमात्मा जो कि अपनी आत्मा के भीतर और बाहर व्यापक हो रहा है, उसका साक्षात्कार कर लेने पर निर्भान्त होकर उसमें निवास करता है। ईश्वर में आनन्द की पराकाष्ठा है, अतः जीवात्मा को ईश्वर का साक्षात्कार हो जाने पर जीवात्मा भी ईश्वर के आनन्द की पराकाष्ठा का अपनी सामर्थ्यानुसार अनुभव करता है। अपनी–अपनी आत्मा की यही स्थिति संसार के सभी जीवों वा मनुष्यों के लिए प्राप्त करने योग्य है। यह संसार का शायद सबसे बड़ा आश्चर्य है कि मनुष्य अपने यथार्थ लक्ष्य ईश्वर का ज्ञान व साक्षात्कार को भूल कर सारा जीवन धन–दौलत के संग्रह में ही व्यतीत कर देता है। वह संसार से शुभकर्म फलों की पूंजी के नाम पर खाली हाथ ही संसार से नहीं जाता अपितु पाप की गठरी ले कर जाता है जिसका परिणाम भावी जन्मों में निरन्तर दुःखों का मिलता होता है। अतः इस वेदमन्त्र का लाभ उठा कर इससे अभिज्ञ मनुष्यों को वेदों व वैदिक ग्रन्थों का स्वाध्याय कर ईश्वर के स्वरूप को जानकर हष्दय गुहा में ईश्वर का ध्यान व चिन्तन करना चाहिये जिससे ईश्वर की कष्पा होने पर उस सर्वव्यापक व सबमें ओत–प्रोत प्रभु का यथासमय दर्शन हो सके। यह भी ध्यान रहे कि प्रभु दर्शन के लिए हमें मेधावी, ईश्वर दर्शन का इच्छुक, गतिमय, अर्चनाशील, श्रवण–चिन्तनशील बनना होगा। मन्त्र में यह भी बताया गया है उस ईश्वर में यह सारा विश्व एक घोंसले के समान है। जिस प्रकार से बड़े वक्ष में अनेक धोंसले हो सकते हैं व होते हैं उसी प्रकार से सर्वव्यापक परमेश्वर में हमारी पषथिवी रूपी घोंसले के समान अनेक व असंख्य घोंसले अर्थात् पषथिवियां हैं जहां हमारी तरह से मनुष्य व अन्य प्राणी रहते हैं। यह रहस्य भी इस मन्त्र से विदित होता है। मन्त्र में यह भी बताया गया है कि यह सषष्टि ईश्वर से ही उत्पन्न होती है और प्रलय के समय उसी में समाविष्ट हो जाती है। ईश्वर ही इस सषष्टि का रचयिता व पालनकर्ता है। यह अन्य वैज्ञानिक रहस्य भी इस मन्त्र से स्पष्ट हो रहा है।ऋ

लेख का अधिक विस्तार न कर हम निवेदन करते हैं कि आईये, मन्त्र के प्रत्येक पद व शब्द पर विचार व चिन्तन करें और इस सृष्टि यज्ञ के रचयिता परमेश्वर का अपनी हृदय गुहा में ध्यान कर उसका दर्शन करने का प्रयत्न करें और अपने जीवन को सफल बनाये। वेदानुसार इस स्थिति को प्राप्त हों कि हम कह सके कि "वेदाहमेतं पुरूषं महान्तं आदित्य वर्णम् तमसः परस्तात्। तमेव विदित्वाति मृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय।।" मैंने उस महान परमेश्वर को जान लिया वा देख लिया है। वह सूर्य के समान प्रकाशित व अन्धकार से सर्वथा पृथक है। उसी पमेश्वर को जानकर मैं मृत्यु रूपी दुःख से निवृत हो गया हूं वा मृत्यु के दुःख से पार हो गया हूं। मृत्यु रूपी दुःख से बचने का संसार में अन्य कोई उपाय नहीं है अर्थात् ईश्वर को जानकर वा दर्शन कर ही मनुष्य मृत्यु रूपी दुःख पर विजय प्राप्त कर सकता है।

—मनमोहन कुमार आय

भी 'त्र्यायुष' प्राप्त हो। हम जब तक जीवित रहें, प्रशस्त प्राणों से युक्त रहें। हमारे प्राण, अपान आदि सम्यक् प्रकार से प्राणन, अपानन आदि क्रियाओं को करते रहें।

वेद में मनुष्यों को ईश्वर से तीन सौ से चार सौ वर्ष की आयु मांगने का ज्ञान व प्रेरणा की गई है। हमारी जितनी अधिक लम्बी व स्वस्थ आयु होगी, हम उतना ही सुख भोग सकते हैं और साथ हि देश व समाज के लिए भी कुछ विशेष कार्य कर सकते हैं जिससे मानव जाति लाभान्वित हो। 300 वर्ष की यह आयु असम्भव नहीं है। नैट से हमें पता चला है कि 160 व इससे भी अधिक आयु के मनुष्य इथोपिया व अन्य देशों में हुए हैं। यदि मनुष्य का आहार, विहार, विचार, ज्ञान, निद्रा, ध्यान व व्यायाम आदि सन्तुलित व संयमपूर्वक वेदानुसार हो तो हमें लगता है कि मनुष्य की आयु अधिक हो सकती है और मनुष्य 300 वर्ष के निकट भी पहुंच सकते हैं। आजकल भी आयु को बढ़ाने के लिए देश विदेश के चिकित्सा शास्त्री अनुसंधान कार्य कर रहे हैं। उन्हें इस कार्य में सफलता भी मिली है और आशा है कि आने वाले समय में वह अवश्य ही ऐसी खोज करेंगे जिससे हमारी आयु वर्तमान समय से कहीं अधिक हो सकती है। मनुष्य जीवन का उद्देश्य सद्कर्म करना तथा दुःखों से मुक्त होकर मोक्ष को प्राप्त करना है। अधिक सद्कर्म व साधना के लिए मनुष्यों को निश्चय ही लम्बी आयु की आवश्यकता है। ईश्वर से प्रार्थना करने पर इच्छित वस्तु अवश्य प्राप्त होती है यदि वह सम्भव कोटि में हो और उसके लिए उपयुक्त पुरूषार्थ किया गया हो। बहुत से धार्मिक व सज्जन लोगों का ऐसा अनुभव है। आईये, हम नित्य प्रति यजुर्वेद के आयु वृद्धि करने वाले उपर्युक्त मन्त्र का पूरी श्रद्धा के साथ पाठ किया करें और स्वास्थ्य के सभी नियमों का पालन करने का संकल्प लें।

196 चुक्खूवाला–2 देहरादून

'जन्म–मरण से छूटने का एक ही उपाय वैदिक सन्ध्या और नित्यकर्म'

–मनमोहन कुमार आर्य, देहरादून।

वेदों का अध्ययन करने पर हमें ज्ञात होता है कि ईश्वर ने हमारे लिए ही यह सष्टि बनाई है और इसमें हमारे सुख के लिए नाना प्रकार के पदार्थ बनाकर हमें निःशुल्क प्रदान किये हैं। यही नहीं, हमारा शरीर भी हमें ईश्वर से निःशुल्क प्राप्त हुआ है जिसका आधार हमारे पूर्व जन्मों के कर्म वा प्रारब्ध है। हम ईश्वर के इन उपकारों के लिये कष्तज्ञ हैं। हम ईश्वर की स्तुति, प्रार्थना व उपासना कर ही कष्तघ्नता से बच सकते हैं। यदि ऐसा नहीं करेंगे तो हमें भावी जन्म–जन्मान्तरों में मानव जीवन का सदुपयोग न करने का भारी मूल्य चुकाना पड़ेगा, इसमें किंचित सन्देह नहीं है। हमारे ऋषि मुनियों ने हमारा यह काम आसान कर दिया है। महाभारत काल तक का समस्त वेद व धर्म संबंधी साहित्य अब सुलभ नहीं है। महाभारत युद्ध के बाद सारे विश्व में अज्ञानान्धकार फैलने से सन्ध्या व यज्ञ की वैदिक सत्य पद्धतियां विलुप्त हो गई थी जिन्हें उन्नीसवीं शताब्दी के उत्तरार्ध में महर्षि दयानन्द जी ने अपने अपूर्व वैदिक ज्ञान, पुरूषार्थ व तप से हमें पुनः उपलब्ध कराया है। उनके द्वारा ब्रह्मयज्ञ वा सन्ध्योपासना हेतु पंचमहायज्ञ विधि की रचना की गई। इसमें प्रमुख ब्रह्मयज्ञ जिसे ईश्वरोपासना भी कहते हैं, उसका सविस्तार वर्णन किया है और उसकी पूरी विधि भी लिखी है। सन्ध्योपासना विधि में शिखा बन्धन, आचमन, इन्द्रिय स्पर्श, मार्जन, प्राणायाम, अघमर्षण व मनसा परिक्रमा के मन्त्रों व उनके संस्कष्त व आर्य भाषा हिन्दी में अर्थों व विधियों को लिखकर व समझाकर दयानन्द जी ने उपस्थान मन्त्रों को लिखा है और इसके बाद गायत्री मन्त्र, समर्पण मन्त्र व अन्त में नमस्कार–शान्तिपाठ के मन्त्रोच्चार से सन्ध्या का समापन किया है। ईश्वरोपासना की संसार में यह सर्वोत्तम व एकमात्र विधि है जिससे लक्ष्य 'मोक्ष' की प्राप्ति होती है। आज के लेख में हम उपस्थान के मन्त्रों को अर्थ सहित प्रस्तुत कर रहे जिससे पाठक इनसे परिचित होने के साथ इनका महत्व जान सकें और इसका सेवन कर धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष रूपी लाभ प्राप्त कर सकें।

उपस्थान व उपासना दोनों का एक ही अर्थ है। उप का अर्थ समीप और आसन व स्थान का अर्थ बैठना व स्थित होना है। ईश्वर किसी स्थान विशेष पर न होकर सर्वव्यापक और सर्वान्तर्यामी है। इस कारण वह हमारे शरीर के अन्दर भी विद्यमान है तथा हृदय गुहा में हमारी आत्मा विद्यमान होने व उसके अन्दर ईश्वर के व्यापक होने से इसी हृदय गुहा में ईश्वर का साक्षात्कार किया जा सकता है। उपस्थान का अर्थ जहां ईश्वर के समीप स्थित होना है वहीं ईश्वर को अपनी आत्मा के भीतर अनुभव कर उसके साक्षात्कार का प्रयत्न करना भी है। हम पहले उपस्थान के मन्त्रों को प्रस्तुत कर रहे हैं।

ओ३म् उद्वयं तमसस्परि स्वः पश्यन्तऽउत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरूत्तमम्।। यजुर्वेद 35/14

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दष्शे विश्वाय सूर्यम्।। यजुर्वेद 33/31

चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुमित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापषथिवीः अन्तरिक्षं सूर्यऽ आत्मा जगतस्तस्थुषश्च स्वाहा।। यजुर्वेद 7/41

तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं श्रुणुयाम शरदः शतं प्र ब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतं भूयश्च शरदः शतात्।। यजुर्वेद 36/24

आईये, अब इन 4 मन्त्रों के क्रमशः हिन्दी में भाषार्थों को भी क्रमशः जान लेते हैं।

इन मन्त्रों में सन्ध्या, उपासना वा ध्यान करने वाला भक्त ईश्वर से प्रार्थना करता हुआ कहता है कि हे परमेश्वर ! सब अन्धकार से अलग, प्रकाशस्वरूप, प्रलय के पीछे सदा वर्तमान, देवों में भी देव अर्थात् प्रकाश करने वालों में प्रकाशक, चराचर के आत्मा, जो ज्ञानस्वरूप और सबसे उत्तम आपको जान कर हम लोग सत्य को प्राप्त हुए हैं। हमारी रक्षा करनी आपके हाथ में है क्योंकि हम लोग आपकी शरण में हैं।

हे ईश्वर ! ऋग्वेदादि चार वेद आपसे ही प्रसिद्ध हुए हैं, आप ही प्रकष्त्यादि सब भूतों में व्याप्त हो रहे हैं तथा आप ही सब जगत् के उत्पत्तिकर्त्ता हैं, इन कारणों से आप 'जातवेदा' के नाम से प्रसिद्ध हैं। आप सब देवों के देव और सब जीवादि जगत् के भी प्रकाशक हैं। अतः आपकी विश्वविद्या की प्राप्ति के लिये हम लोग आपकी उपासना करते हैं। हे परमेश्वर ! आपको वेद की श्रुति और जगत् के पष्थक–पष्थक रचना आदि नियामक गुण जनाते और प्राप्त कराते हैं। आपके विश्व के सर्वव्यापक और सर्वान्तर्यामी स्वरूप की ही हम उपासना करें अन्य किसी की नहीं क्योंकि आप सर्पोपरि हैं।

प्राणों और जड़ जगत् के स्वामी व आत्मा को 'सूर्य' कहते हैं। हे ईश्वर ! आप ही सूर्य और अन्य सब लोकों को बना कर उनका धारण और रक्षा करने वाले हैं। आप ही रागद्वेषरहित मनुष्यों तथा सूर्य लोक और प्राणों का प्रकाश करने वाले मित्र

के समान हैं। आप ही सब उत्तम कामों तथा वर्तमान मनुष्य में प्राण, अपान और अग्नि का प्रकाश करने वाले हैं, आप ही सकल मनुष्यों के सब दुःखों का नाश करने के लिये परम उत्तम बल हैं, वह आप परमेश्वर हमारे हष्दयों में अपने यथार्थ रूप से प्रकाशित रहें। हे ईश्वर ! आप ब्रह्म हैं अर्थात् आप सब से बड़े हैं। आप सब के द्रष्टा और धार्मिक विद्वानों के परम हितकारक हैं। आप सषष्टि के पूर्व, पश्चात् और मध्य में सत्यस्वरूप से वर्तमान रहते हैं। सब जगत् के बनाने वाले आप ही हैं। हे परमेश्वर ! आपको हम लोग सौ वर्ष पर्यन्त देखें, सौ वर्ष पर्यन्त तक जीवित रहें, सौ वर्ष पर्यन्त तक कानों से आपकी स्तुति व महिमा के गीतों को सुनें और आपकी महिमा का ही सर्वत्र उपदेश करें। हे परमेश्वर ! हम आपकी कष्पा से कभी किसी के आधीन न रहे अर्थात् पराध ीन न हों तथा सदैव स्वाधीन रहें। आपकी ही आज्ञा का पालन और कष्पा से हम सौ वर्षों के उपरान्त भी देखें, जीवें, सुनें–सुनावें और स्वतन्त्र रहें। आरोग्य शरीर, दष्ढ इन्द्रिय, शुद्ध मन और आनन्दसहित हमारा आत्मा सदा रहे। हे ईश्वर ! आप ही एकमात्र सभी मनुष्यों के उपास्य देव हैं। जो मनुष्य आपको छोड़ कर आप से भिन्न किसी अन्य की उपासना करता है, वह पशु के समान होके सदैव दुःख भोगता रहता है।

इन उपस्थान के 4 मन्त्रों के भाषार्थ लिखकर महर्षि दयानन्द के एक बहुत महत्वपूर्ण पंक्ति यह लिखी है कि मनुष्य वा उपासक ईश्वर के प्रेम में अत्यन्त मग्न होकर अपनी आत्मा और मन को परमेश्वर में जोड़ कर उपर्युक्त मन्त्रों से स्तुति और प्रार्थना सदा करते रहें। इन उपस्थान के मन्त्रों का अर्थ सहित पाठ करते हुए सर्वान्तर्यामी ईश्वर को अपनी आत्मा में अनुभव करना है। मल, विक्षेप व आवरण के होने के कारण ईश्वर का प्रत्यक्ष होने में बाधा आती है। निरन्तर उपासना से मल, विक्षेप व आवरण कट व छंट जाते हैं और ईश्वर का प्रत्यक्ष अथवा साक्षात्कार ईश्वर की कष्पा होने व उपासक में उसकी पात्रता होने पर हो जाता है। यह साक्षात्कार ही मनुष्य जीवन का सबसे बड़ा पुरूषार्थ रूपी धन है। इस धन से संसार का सबसे अधिक आनन्द तो मिलता ही है, जन्म व मरण से छूटकर बहुत लम्बी अवधि 31 नील 10 खरब 40 अरब वर्षों तक मुक्ति का सुख प्राप्त होता है। यदि यह कार्य इस जीवन में नहीं किया तो फिर युगों–युगों तक यह अवसर दूबारा मिलेगा या नहीं, इस बारे में कुछ कहा नहीं जा सकता। बिना वैदिक विधि की उपासना किए केवल अच्छे कर्मों से ही ईश्वर के साक्षात्कार का लाभ व आनन्द तथा मोक्ष प्राप्त नहीं होता। इसके लिए ईश्वरोपासना सहित पंच महायज्ञ व सभी वैदिक कर्मों का करना परमावश्यक है अन्यथा मष्त्योपरान्त दुःख ही दुःख भोगना होगा। यह हमारे तत्वदर्शी ऋषियों की सर्वसम्मत घोषणा है।

उपस्थान के मन्त्रों का पाठ व तदनुरूप भावना करने के बाद गायत्री मन्त्र का पाठ, समर्पण मन्त्र और नमस्कार मन्त्र का भी विधान है। इसे पूरा करके सन्ध्या समाप्त होती है। यह तीन मन्त्र कमशः निम्न हैं:

गायत्री मन्त्र = ओ३म् भूर्भुवः स्वः। तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्।। यजुर्वेद 36/3
समर्पण मन्त्र = हे ईश्वर दयानिधे ! भवत्कष्पयाऽनेन जपोपासनादिकर्मणा धर्मार्थकाममोक्षाणां सद्यः सिद्धिर्भवेन्नः।
नमस्कार मन्त्र = ओ३म् नमः शम्भवाय च मयोभवाय च नमः शंकराय च मयस्काराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ।।

गायत्री मन्त्र का संक्षिप्त अर्थ = ईश्वर हमारे प्राणों का भी प्राण अर्थात् वह हमें प्राणों से भी अधिक प्रिय है, वह दुःख निवारक है तथा सभी सुखों को देने वाला है। ईश्वर सब जगत को उत्पन्न करने वाला है तथा सब ऐश्वर्य का देने वाला है। सब की आत्माओं का प्रकाश करने वाला और सबको सब सुखों का दाता है। वह अत्यन्त प्रहण करने योग्य है। वह शुद्ध विज्ञानस्वरूप है तथा हम लोग सदा प्रेम भक्ति से निश्चय करके उसे अपनी आत्मा में धारण करें। किस प्रयोजन के लिये? इसलिये कि वह सविता देव परमेश्वर हमारी बुद्धियों को कृपा करके सब बुरे कामों से हटाकर सदा उत्तम कामों में प्रवृत्त करे।

समर्पण मन्त्र का भाषार्थ = हे ईश्वर दयानिधे ! आपकी कष्पा से जो–जो उत्तम काम हम लोग करते हैं, वे सब आपको समर्पित हैं। हम लोग आपको प्राप्त होकर 'धर्म' जो सत्य न्याय का आचरण करना है, 'अर्थ' जो धर्म से पदार्थों की प्राप्ति करना है, 'काम' जो धर्म और अर्थ से इष्ट भोगों का सेवन करना है और 'मोक्ष' जो सब दुःखों से छूटकर सदा आनन्द में रहना है। इन चार पदार्थों की सिद्धि हमको शीघ्र प्राप्त हो।

नमस्कार मन्त्र = हे सुखस्वरूप ईश्वर ! आप संसार के उत्तम सुखों को देने वाले हो, कल्याण के कर्त्ता हो, मोक्षस्वरूप, धर्मयुक्त कामों को ही करते हो, अपने भक्तों को सुख को देने वाले हो और धर्म कामों में युक्त करने वाले हो, अत्यन्त मंगलस्वरूप और घार्मिक मनुष्यों को मोक्ष का सुख देने वाले हो। इसलिए हम बार–बार आपको नमस्कार करते है। नमस्कार मन्त्र के बाद ओ३म् शान्तिः, शान्तिः, शान्तिः बोलने का विधान है। तीन बार शान्तिः शब्द का उच्चारण करने का उद्देश्य यह है कि ईश्वर द्यु–लोक, अन्तरिक्ष लोक तथा भूलोक में शान्ति रखे।

हम आशा करते हैं कि पाठक इस संक्षिप्त लेख में प्रस्तुत विचारों को लाभप्रद अनुभव करेंगे। यदि किसी भी पाठक को इस लेख से कुछ लाभ होता है तो हम अपने परिश्रम को सार्थक समझेंगे।

196 चुक्खूवाला–2 देहरादून–248001/फोनः09412985121

విలువలతోనే యోగాకు సార్థకత

గత ఆదివారము ఢిల్లీలోని రాజపథ్‌లో ఒక అపూర్వ దృశ్యం కనపడింది. సూర్యోదయపు వెలుగు రేఖలు

■ ఎ.కృష్ణారావు

విచ్చుకుంటుండగా, ఇండియాగేట్ పచ్చిక బయళ్లలో 40 వేలమందితో కలిసి ఒక ప్రధానమంత్రి యోగాసనాలు వేయడం అనేది ఒక కనీ వినీ ఎరుగని దృశ్యం కాక ఏమవుతుంది? భారత దేశంలో జన్మించిన యోగాకు అంతర్జాతీయ స్థాయిలో గుర్తింపు తేవడం, జన్మించిన యోగాకు అంతర్జాతీయ స్థాయిలో గుర్తింపు తేవడం, జూన్ 21ని ప్రపంచ యోగా దినంగా ప్రకటించడంలో నరేంద్ర మోదీ కృషి లేదని చెప్పలేం. ప్రపంచ యోగా దినాన్ని దాదాపు అన్ని దేశాలూ జరుపుకున్నాయి. భారత దేశంలో లక్షలాది ప్రజలు యోగాలో పాల్గొన్నారు. ప్రతి పార్కులోనూ చిన్నా, పెద్దా గుంపులు గుంపులుగా యోగా చేస్తూ కనపడ్డారు. గవర్నర్లు, ముఖ్యమంత్రులే కాదు, ఆఖరుకు రాష్ట్రపతి ప్రణబ్ ముఖర్జీ కూడా యోగాదినాన్ని జరుపుకున్నారు. మీడియాలో ఎక్కడ చూసినా ఏ నాయకుడో, ఏ అధికారో యోగాసనాలు వేస్తుండడం కనపడింది. పత్రికల పేజీలన్నీ యోగా గురించే నిండిపోయాయి. అవినీతి, అక్రమాలు, అత్యాచారాలే నిత్యం చూసే పత్రికల్లో యోగా గురించి వార్తలు రావడం ఎంత మంచి పరిణామం.

ఒక నాయకుడు తాను ముందుండి ఒక మంచి అభ్యాసాన్ని అనుసరించి, ఇతరులకు మార్గదర్శకంగా నిలవడాన్ని మనం విమర్శించనక్కర్లేదు. వేలాది యోగాభ్యాసకుల మధ్య ప్రధాన మంత్రి నరేంద్రమోదీ తెల్లటి దుస్తులతో, త్రివర్ణ పతాకాన్ని పోలిన కండువాను వేసుకుని యోగాసనాలు వేయడం మొత్తం జాతి దృష్టిని ఆకర్షించంది. పెద్ద క్లిష్టమైన ఆసనాలు ఏమీ ఆ రోజు వేయించలేదు. అయినప్పటికీ ఒకటి రెండు ఆసనాలు వేయడంలో మోదీ కూడా కొద్దిగా కష్టపడాల్సి వచ్చింది. కానీ ఆరోజు తాను అందరితో పాటు యోగాసనాలు వేయడం ద్వారా ప్రధాని ప్రపంచ యోగా దినానికి సార్థకతను సాధించగలిగారు. భారత దేశం అంటే అవినీతి, అక్రమాలు, అత్యాచారాలే వినపడే రోజుల్లో యోగా పుట్టుక, ప్రాచుర్యం కల్పించిన దేశంగా కూడా ఆయన గుర్తింపు తెచ్చారు. నిజానికి సనాతన భారత దేశంలో తత్వాన్వేషణ, ప్రశ్నించి అంతిమ వాస్తవాన్ని కనుగొనేందుకు ఇచ్చిన విలువ అంతా ఇంతా కాదు. యోగా కూడా ఈ అన్వేషణ క్రమంలోనే జన్మించిందనడంలో సందేహం లేదు. యోగాపై చర్చ ప్రారంభమైతే సనాతన భారత దేశంలో ఉన్న అన్ని విలువల గురించి చర్చనీయాంశం కావడం మంచి పరిణామమవుతుంది. ఈ విలువలకు మతం, భక్తి, పర మత వ్యతిరేకతతో సంబంధం లేదు. భారత దేశ ప్రత్యేకత మతంలో లేదని, మతాతీతమైన అనేక అంశాలతో ముడివడి ఉన్నదని తెలుసుకుబివడానికి యోగా గురించి జరిగే అన్వేషణ నాంది పలకడం

> **ప్రపంచ యోగా దినోత్సవం సందర్భంగా యోగాసనాలు వేసిన అనేకమంది నేతల్లో ఎంతమంది యోగా చెప్పిన విలువల్ని పాటిస్తున్నారు? అవినీతి, అక్రమాలు, అధికార దుర్వినియోగం, భోగలాలసత్వం నిత్యకృత్యమైన నాయకులకు యోగా గురించి చెప్పగలిగిన అర్హత ఉన్నదా? అసలు ఇవన్నీ ఎందుకు? కనీసం తమ మాటలపై తమకు సంయమనం, ఇతరులకు ఆదర్శంగా నిలవదగ్గ సిథ్థ ప్రజ్ఞత ఉన్నదా?**

అవసరం. నిజానికి యోగా, ఆయుర్వేదం లాంటివి భారతీయ ప్రత్యేకతలు, భారతీయ తత్వశాస్త్రం, సాహిత్యం కూడా త్రోసివుచ్చదగినవి కావు. వీటిపై మతప్రమేయం లేని శాస్త్రీయ చర్చ కూడా జరగాల్సి ఉంది. మోదీ యోగాకు ఇచ్చిన, తెచ్చిన ప్రాధాన్యంతో భారత దేశానికి సంబంధించి ప్రత్యకతలు దేశవిదేశాల్లో వ్యాప్తి చెందేందుకు దోహదం చేస్తాయని ఆశినిచవచ్చు.

కానీ ఈ ఉత్సాహం ఎల్లకాలం ఉంటుందా? మోదీ ఇచ్చిన ఊపుతో యోగా ఒక ఉద్యమ రూపం దాలుస్తుందా? అన్న అనుమానాలకు ఆస్కారం లేకపోలేదు. మన దేశంలో ఏదైనా ఆరంభ శూరత్వమే కనపడుతుంది. అంతర్జాతీయ యోగా దినోత్సవం నందర్భంగా కేంద్ర ప్రభుత్వంలోని ప్రతి మంత్రిత్వ శాఖ రకరకాల కార్యక్రమాలు నిర్వహించింది. దేశ విదేశాల్లో కోట్లాది రూపాయలు వెచ్చించి ఈ దినోత్సవానికి ప్రాచుర్యం కల్పించే ప్రయత్నం చేశారు. యోగా దినోత్సవం నిర్వహించే క్రమంలో భాగంగా ప్రభుత్వ కార్యాలయాల్లో

పనులు స్తంభించి పోయాయి. కేంద్రమంత్రులంతా యోగా దినం సందర్భంగా జరిగిన కార్యక్రమాల్లో పాల్గొనడంలో తలమునకలైపోయారు. ప్రతి నాయకుడూ ఏదో ఒక యోగాసన విన్యాసం చేసిన వారే. కానీ మర్నాటి నుంచి చిక్కడా యోగా ఊసు వినపడడం లేదు. పార్కుల్లో యోగా శిబిరాలు నిర్వహించిన కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆయుష్ మంత్రిత్వ శాఖ ఎక్కడా కనపడడం లేదు. రోజూ అక్కడక్కడా యోగా శిబిరాలు నిర్వహించే ఔత్సాహికులే కాని జూన్ 21 ముందు కనపడిన సందడి ఎక్కడా గోచరించడం లేదు. చేసేవారు ఎలాగూ చేస్తారు. కానీ యోగా గురించి వచ్చిన ఊపు మాటేమిటి? అది కేవలం పొంగేనా?

స్వచ్ఛభారత్ గురించి కూడా ఇదే విన్యాసం సాగింది. గాంధీ జయంతి సందర్భంగా స్వచ్ఛభారత్‌ను ప్రారంభించడానికి ముందు ఇదే ఊపు కనబడింది. నేతలంతా రోడ్లు ఊడ్చారు. రాష్ట్రపతి, ప్రధానమంత్రి, కేంద్రమంత్రులు, నేతలు, కార్యకర్తలు అత్యుత్సాహంతో ఊడ్చే కార్యక్రమంలో పడ్డారు. కొంతమంది రోడ్డుపై లేని చెత్తను తీసుకువచ్చి ఊడ్చి ఫోటోలు తీయించుకున్నారు. స్వచ్ఛభారత్ పేరిట లక్షలాది రూపాయలతో ప్రకటనలు గుప్పించారు. ఏమైనప్పటికీ స్వచ్ఛభారత్ ఒక ఉద్యమంగా మారలేదు. ప్రధానమంత్రే స్వయంగా ఈ కార్యక్రమాన్ని ప్రారంభించినా, మునిసిపల్ సిబ్బందికి సకాలంలో జీతాలు చెల్లించకపోతే దేశ రాజధాని కూడా చెత్తకుండీగా మారుతుందని రుజువైంది. ప్రజలు తమ వాహనాలక్రింద, కాళ్లక్రింద వ్యర్థాలు ప్రవహిస్తున్నా పట్టించుకోకుండా ముక్కులు మాత్రం మూసుకుని తమ పనుల్లో తాము పడ్డారు. ఎంత మంచి కార్యక్రమమైనా అది ప్రజల్లో ఉద్యమ రూపు దాల్చకపోతే విఫలమవుతుందని స్వచ్ఛభారత్ నిరూపించింది. అదే గతి యోగాకు కూడా పడుతుందా? ఇది ఒక పరిశీలన అయితే యోగాసనాలకు నరేంద్ర మోదీ ఇచ్చిన ప్రాముఖ్యం, ఆయన మంత్రివర్గ సహచరులు కానీ, ఇతర నేతలు కానీ ఇస్తున్నారా అన్నదికూడా చర్చనీయాంశం కావాలి.

యోగా అన్నది కేవలం ఆసనాలకే పరిమితమైనది కాదని వారందరికీ తెలుసు. యోగాంగాల్లో యమ, నియమాలకే తొలి ప్రాధాన్యతనిచ్చారు. యోగా అంతఃకరణ ప్రవృత్తులను నిరోధించి, మనిషిని సంయమనానికీ, సాధన ద్వారా చిత్తవృత్తులపై పట్టు సాధించడానికీ, సంస్కారానికీ, నిర్వికల్ప నిర్వికార సమాధికీ తీసుకువెళ్లేందుకు మార్గంగా పతంజలి యోగసూత్రాలు అభివర్ణించాయి. ప్రపంచ యోగా దినోత్సవం సందర్భంగా యోగాసనాలు వేసిన అనేకమంది నేతల్లో ఎంతమంది యోగా చెప్పిన విలువల్ని పాటిస్తున్నారు? అవినీతి, అక్రమాలు, అధికార దుర్వినియోగం, భోగలాలసత్వం నిత్యకృత్యమైన నాయకులకు యోగా గురించి చెప్పగలిగిన అర్హత ఉన్నదా? అసలు ఇవన్నీ ఎందుకు? కనీసం తమ మాటలపై తమకు సంయమనం, ఇతరులకు ఆదర్శంగా నిలవదగ్గ స్థిత ప్రజ్ఞత ఉన్నదా? 'రాజ్‌పథ్‌లో జరిగిన ప్రపంచ యోగా దినోత్సవానికి ఉప రాష్ట్రపతి హమీద్ అన్సారీ రాలేదెందుకు? ప్రజల డబ్బుతో నడిచే రాజ్యసభ టీవీలో ఈ కార్యక్రమాన్ని ఎందుకు చూపలేదు?' అని బీజేపీ ప్రధాన కార్యదర్శి రాంమాధవ్ ట్వీట్ చేయడం వివాదాన్ని సృష్టించింది. అసలు ఉపరాష్ట్రపతిని సంబంధిత మంత్రిత్వశాఖ ఈ కార్యక్రమానికి ఆహ్వానించిందా? నిజంగా రాజ్యసభ టీవీ ఈ కార్యక్రమాన్ని ప్రసారం చేసిందా లేదా అన్న విషయాల్ని కూడా ఆయన తెలుసుకునే ప్రయత్నం చేయలేదు. రాంమాధవ్ అలా ట్వీట్ చేయగానే ఇతర బీజేపీ పెద్దలు కూడా అత్యుత్సాహంతో ఆయనను సమర్థించేందుకు పూనుకున్నారు. చివరకు ఉపరాష్ట్రపతిని తాము ఈ కార్యక్రమానికి ఆహ్వానించలేదని ఆయుష్ మంత్రిత్వ శాఖ వివరణ ఇచ్చిన తర్వాత రాం మాధవ్ తన మాటల్ని వెనక్కు తీసుకున్నారు. యోగా దినోత్సవానికి ముఖ్య అతిథిగా ప్రధానిని ఆహ్వానించామని, ప్రధానమంత్రి ముఖ్యఅతిథిగా ఉన్న ఒక కార్యక్రమంలో ప్రోటోకాల్‌లో ఆయన కంటే అధిక స్థాయిలో ఉన్న ఉపరాష్ట్రపతిని ఆహ్వానించడం సంప్రదాయం కానందువల్లే ఆయనను ఆహ్వానించలేదని ఆయుష్ శాఖ సహాయమంత్రి శ్రీపాద నాయక్ వివరణ ఇచ్చారు. రాంమాధవ్‌కు ఈ విషయం తెలిసి ఉండకపోవచ్చునని, ఈ పొరపాటుకు తాము ఉపరాష్ట్రపతికి క్షమాపణ చెబుతున్నామని కూడా నాయక్ తెలిపారు. హమీద్ అన్సారీ ముస్లిం కాకపోతే రాంమాధవ్ ఈ ప్రకటన చేసేవారా? అంటే ముస్లింలంటే ఆయనకంత ద్వేష భావం ఉందా? తద్వారా బీజేపీ ఎవరి పార్టీయో చెప్పేందుకు ఆయన పూనుకున్నారా? అటువంటప్పుడు ముస్లింలను ప్రక్కన పెట్టుకుని ఆసనాలు వేయడం ఎందుకు? మోదీతో ఆసనాలు వేసేందుకు ఉత్సుకత ప్రదర్శించడమే కాదు, యోగా నేర్పే స్థిత ప్రజ్ఞత, సంయమనం, చిత్తవృత్తులను నిరోధించడం కూడా నేతలకు అవసరమని ఈ ఘటన నిరూపించింది. ముఖ్యంగా భారతీయ సంస్కృతిని ఒంటబట్టించుకున్నామని చెప్పుకునే బీజేపీ నేతలకు యోగా చెప్పే విలువలు నేర్చుకోవడం మరింత అవసరం.

నిజానికి రాం మాధవ్ ఒక్కరే కాదు, పలువురు బీజేపీ నేతలు కూడా నాలుక అదుపుతప్పి మాట్లాడిన వారే. రాహుల్ కేదార్‌నాథ్‌కు వెళ్లి అపవిత్రం చేసినందుకే నేపాల్‌లో భూకంపం జరిగిందన్న సాక్షి మహారాజ్, రాంజాదా (రాముడిపుత్రులు), హరాంజాదా (అక్రమ సంతానం)ల్లో ఎవరికి ఓటు వేయాలో తేల్చుకోవాలని ప్రజలకు పిలుపిచ్చిన కేంద్రమంత్రి సాధ్వీ నిరంజన బీజేపీలో ఉన్నవారే. నాలుకపై అదుపులేని వారు శరీరం, మనసును అదుపు చేసుకోగలరా? కేవలం రెచ్చగొట్టే వ్యాఖ్యలు చేయకపోవడమే కాదు, నైతిక విలువలు తమలో ఉన్నాయని చెప్పుకున్నప్పుడే యోగాకు సార్థకత లభిస్తుంది. ఆర్థిక నేరాల్లో చిక్కుకున్న ఒక వ్యాపారవేత్త విదేశాల్లో తల దాచుకున్నప్పటికీ వారికి సహాయం చేసేందుకు కేంద్రమంత్రులు, ఒక ముఖ్యమంత్రి పోటీపడడం, ఒకరి అవినీతిని మరొకరు సమర్థించుకోవడ్ బీజేపీ చెప్పుకునే విలువల్ని మరింత ప్రశ్నార్థకం చేసింది. అటువంటప్పుడు ఎన్ని యోగా దినోత్సవాలు నిర్వహించినా ప్రయోజనం లేదు.

(ఆంధ్రజ్యోతి)

అసలు మహాత్ముడు

- ఎం.వి.ఆర్.శాస్త్రి

'అంతా పాపులే... దేవుళ్లూ దొంగలే'

మున్షీరాం పుట్టింది ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామానికి ఏడాది ముందు. 1856 ఫిబ్రవరి 22న. పంజాబ్‌లోని జలంధర్ జిల్లా తల్వాన్ గ్రామంలో. సుక్షత్రియ కుటుంబంలో. విరిది మడి, ఆచారం నిష్ఠగా పాటించే సాంప్రదాయక కుటుంబం. తాతలాగే తండ్రి కూడా శివభక్తుడు. తల్లికీ పూజా పునస్కారాలు జాస్తి. ఐదుగురు పిల్లల తరవాత పుట్టిన కడగొట్టు బిడ్డ కనకేమో మున్షీరాంను (మొదట పెట్టిన పేరు బృహస్పతి. పలకటం కష్టమని దాన్ని మున్షీరాంగా తరవాత మార్చారు) అల్లారుముద్దుగా పెంచింది. తండ్రి నానక్‌రాం ఈస్టిండియా కంపెనీ కొలువులో పోలీసు అధికారి. ఉద్యోగరీత్యా ఊళ్లు తిరుగుతూండేవాడు. తరచు బదిలీలుండేవి. దానివల్ల పిల్లవాడి చదువు సరిగా సాగలేదు. తండ్రికి క్షణం తీరిక లేకపోవటం, తల్లి గారాబం అబ్బాయిని చెడగొట్టాయి.

దానికితోడు చెడు సావాసాలు. చిన్నతనంలోనే బడి ఎగ్గొట్టి బలాదూరుగా తిరగటం, భంగు, సారా తాగటం, చీట్ల పేక ఆడటం అలవాటైంది. వయసొచ్చాక పడుపుగత్తెలనూ మరిగాడు. కొత్వాలుగారి అబ్బాయి కావటంవల్ల ఎవరూ మందలించేవారు కారు. మొదట్లో కాస్తో కూస్తో దేవుడి మీద గురి ఉండేది. పోనుపోను అదీ పోయింది.

దానికీ కొన్ని కారణాలున్నాయి.

మున్షీరాం విద్యాభ్యాసం ఎక్కువగా కాశీలో జరిగింది. తండ్రి అక్కడి కొత్వాలు. చిన్నప్పుడు దైవభక్తి బాగానే ఉండేది. తరచూ గుడికి వెళ్లి విశ్వనాథుని దర్శనం చేసుకునేవాడు. 19వ ఏట ఓ రోజు సాయంత్రం చీకటి పడ్డాక ఆలయానికి వెళ్లాడు. ప్రధానాలయం గుమ్మం బయట ఇద్దరు పోలీసులు కాపలా ఉన్నారు. లోపల రేవా మహారాణిగారు ఉన్నారు. ఆమె అర్చన ముగిసేదాకా

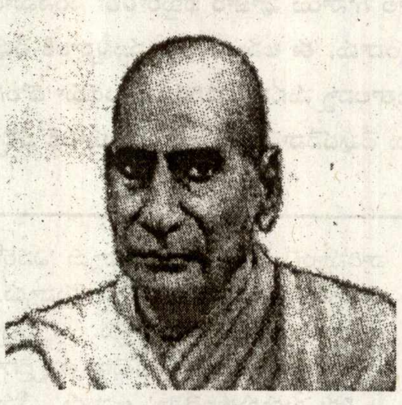

ఎవరినీ పోనిచ్చేది లేదన్నారు.

మున్షీరాం దిమ్మెరపోయాడు. అంతలో ఒక పోలీసు అతడు ఫలానా అని గుర్తు పట్టి దయచేసి కొద్దిసేపు వేచి వుండమని మర్యాద చేయబోయాడు. కుర్రవాడు ఆగకుండా విసురున ఇంటికి వెళ్లాడు. రాత్రి నిద్రపట్టలేదు. ఎంతసేపూ అదే ఆలోచన. దేవుడి దగ్గర కూడా ఎక్కువ తక్కువలు ఉంటాయా? మనుషులకు భేదభావం ఉండొచ్చు. దేవుడికి ఏమైంది? ఎవరో మహారాణి వచ్చిందని మురిసి మామూలు భక్తులను దగ్గరికి రానివ్వనివాడు ఏమి దేవుడు? అసలు దేవుడనే వాడున్నాడా? వాడున్నాడా? మనిషి చెక్కిన విగ్రహమేనా?

ఇలా ఆలోచిస్తూ పోయే కొద్దీ విశ్వనాథుడి మీదే కాదు, అందరు దేవుళ్ల మీదా మున్షీరాంకు అసహ్యం వేసింది. రాయిూరప్పలకు మహిమ ఉన్నదని మూర్ఖంగా నమ్మే హిందూ మతమంటేనే విరక్తి పుట్టింది. సరైన దారి ఏదో ఎవరు చూపించగలరా అని ఆలోచిస్తే తనకు పరిచితుడైన ఒక క్రిస్టియన్ మిషనరీ స్ఫురించాడు. పుస్తకాల్లో తాను చదివిన రోమ్ నాగరికత, క్రీస్తు కరుణ గుర్తొచ్చాయి.

కిరస్తానీ మతం మీద కుతూహలం కలిగి, తెలిసిన ప్రొటెస్టంట్ మిషనరీ దగ్గరికి వెళ్లాడు. అతడు బోలెడు సంతోషపడ్డాడు. మంచి నిర్ణయం తీసుకున్నావ్. నీ కళ్లు తెరచుకున్నాయి. ప్రభువు నిన్ను కరుణించాడు. వెంటనే మా మతంలోకి మారు' అని వెంటపడ్డాడు.

'అది తరవాత చూద్దాం. ముందు మీ మతం గురించి చెప్పు' అన్నాడు మున్షీరాం. అతడి ప్రశ్నలకు సందేహాలకు అవతలి వాడు జవాబు చెప్పలేక పోయాడు. అతడి వల్ల కాదనుకొని, మున్షీరాం ఓ రోమన్ కాథలిక్ ప్రీస్టు దగ్గరికి వెళ్లాడు. మొదటి వాడి మీద అతడు నయం అనిపించాడు. క్రైస్తవ మతం గొప్పతనం చెబితే అర్థంకాదు. సందేహాలు పక్కనపెట్టి చర్చికి వస్తూ

చదువు పట్టదు. జులాయిలా తిరుగుతాడు. చెడు సావాసాలు. మాంసం లేనిదే ముద్ద దిగదు. చెడ తాగుతాడు. సానివాడల చుట్టూ తిరుగుతాడు. పక్కా వ్యభిచారి. దేవుడిని నమ్మడు. పైగా తిడతాడు. పరమ నాస్తికుడు. హిందూ మతమంటే మంట. సాధు సంతులంటే అసహ్యం.

ఇదీ అవతారం! ఉండాల్సిన అవలక్షణాలు అన్నీ ఉన్నాయి. చిన్నప్పుడు మున్షీరాంను చూసిన వారెవరూ అతడి గురించి ఒక్క మంచి మాట చెప్పరు. వీడు భ్రష్టుడు పాపాత్ముడు మంచి కుటుంబంలో చెడబుట్టాడు జన్మలో బాగుపడడు - అని ఏవగించుకుంటారు. అంతగా కంపరం కలిగించిన ఆ నికృష్టుడే మునుముందు గొప్ప ధర్మవీరుడవుతాడు దారి తప్పిన వారికి మార్గం చూపిస్తాడు; చదువులను వెలిగిస్తాడు; మహా విద్యా సంస్థను నడుపుతాడు; వేద విజ్ఞానాన్ని, సనాతన ధర్మాన్ని నిలబెడతాడు; పవిత్రంగా జీవిస్తాడు జాతి గర్వించదగ్గ మహా పురుషుడవుతాడు - అని కలనైనా ఊహించరు.

ఉండు. మెల్లిగా నీకే అంతా తెలుస్తుంది' అన్నాడు.

మనవాడికి ఆ సలహా నచ్చింది. ఇంట్లో వాళ్లకు చెప్పకుండా చర్చికి వెళ్లసాగాడు. అక్కడి పద్ధతులు, బోధలు అతడిని ఆకట్టుకున్నాయి. ఫాదరీ మంచితనం మరీ నచ్చింది. చేరవలసిన చోటికి చేరాననుకున్నాడు. క్రైస్తవ మతం పుచ్చుకునేందుకు నిశ్చయించుకున్నాడు. ఆ సంగతి ఇంట్లో ఎవరికీ చెప్పలేదు. ఒక స్నేహితుడిని మాత్రం సంప్రదించాడు. అతడేమో 'మంచిది. అలాగే కానియ్' అన్నాడు.

ఇంకేం? 'మీ మతం తీసుకుంటాను. ఏమి చేయాలో చెప్పండి' అని అడగటానికి ఫాదర్ ఇంటికి వెళ్లాడు. ఆయన కనపడలేదు. ఇంట్లో అలికిడి లేదు. లోపలికి వెళ్లి తొంగి చూస్తే తీంకో ఫాదరీ ఎవరో 'నన్' (క్రైస్తవ సన్యాసిని)తో అసభ్య భంగిమలో కనపడ్డాడు.

మున్షీరాంకి దిమ్మ తిరిగింది. మళ్లీ చర్చి గుమ్మం తొక్కితే ఒట్టు. ఇంకోసారి మధురలో ఏదో గుడి చూడబోతే ఓ మూలగోసాయి పూజారి భక్తురాలితో సరసమాడుతూ కనిపించాడు. ఈ అనుభవాలతో మున్షీరాంకి దేవుళ్లన్నా, మతాలన్నా మనసు విరిగింది. అందరూ దొంగలే, అసలు దేవుడనేవాడే లేడు అని నిశ్చయానికి వచ్చి పక్కా నాస్తికుడయ్యాడు.

అదే సమయంలో అతడి తల్లి మరణించింది. తండ్రికీ వ్యాపకాలు ఎక్కువయ్యాయి. దాంతో కుర్రవాడికి పట్టపగ్గాలు లేకుండా పోయాయి. ఎప్పుడో తప్ప కాలేజికి వెళ్లేవాడు కాదు. పాఠం పుస్తకాలు పక్కన పడేసి వాల్టర్ స్కాట్, చార్లెస్ డికెన్స్ నవలలు తెగ చదివేవాడు. వారణాసిలో పరీక్ష తప్పి, అక్కడ బాగా లేదని అలహాబాద్ కాలేజిలో చేరాడు. అక్కడా క్లాసులు ఎగ్గొట్టి, సావాసగాళ్లను వెంటేసుకుని జూదాలు ఆడేవాడు. భంగు, మద్యం తెగ తాగేవాడు. సానివాడల్లో గానా బజానాలు చేస్తూ కులికేవాడు. పాపం చేస్తున్నావ్ అని ఎవరైనా మందలిస్తే అంతా పాపులే, అంతటా మోసమే, దేవుళ్లూ దొంగలేనంటూ తిట్టిపోసేవాడు. సాధువులను, సన్యాసులను చూస్తూనే మండిపడేవాడు.

ఇలా దేవుడికీ, ధర్మానికీ ఆమడదూరమై, నాస్తికత్వంలో మునిగి తేలుతూండగా మున్షీరాం ఓసారి సెలవులకు బరేలీ వెళ్లాడు. అప్పట్లో అతడి తండ్రి ఉద్యోగం అక్కడ. ఇంట్లో కూడా ఇలాగే రెట్టమతంతో అడ్డదిడ్డంగా

> **మున్షీరాంకి దిమ్మ తిరిగింది. మళ్లీ చర్చి గుమ్మం తొక్కితే ఒట్టు. ఇంకోసారి మధురలో ఏదో గుడి చూడబోతే ఓ మూల గోసాయి పూజారి భక్తురాలితో సరసమాడుతూ కనిపించాడు. ఈ అనుభవాలతో మున్షీరాంకి దేవుళ్లన్నా, మతాలన్నా మనసు విరిగింది. అందరూ దొంగలే, అసలు దేవుడనేవాడే లేడు అని నిశ్చయానికి వచ్చి పక్కా నాస్తికుడయ్యాడు.**

వాదిస్తూంటే ఓరోజు తండ్రి అన్నాడు 'ఎవరో దయానంద స్వామి ఆట! ఊళ్లోకి వస్తున్నాడు. చాలా గొప్పవాడు అంటున్నారు. ఈ పిచ్చి వాగుళ్లు మానేసి ఆయన సభకి వెళ్లు. అప్పుడైనా నీ తిక్క కుదురుతుందేమో' అన్నాడు. 'నేను

> **బరేలీ టౌన్‌హాల్‌లో కొద్దిరోజులపాటు దయానంద ఋషి వరసగా ప్రసంగాలు చేశాడు. పుక్కిటి పురాణాల గురించి, పంచపాండవుల పెళ్లి, ద్రౌపది బహు భర్తృత్వం లాంటి అంశాల అసంబద్ధత గురించి స్వామీజీ నిశితందా ఆక్షేపిస్తూంటే తెల్లదొరలు చెవులు రిక్కించి, ముసిముసిగా నవ్వుతూ బాగా ఆనందించేవారు. అదే ఊపులో కన్యకు గర్భం లాంటి క్రైస్తవ లీలలనూ స్వామి అంతే తీవ్రంగా ఎండగడుతూంటే వారి మొగాలు మాడిపోయేవి.**

తన జీవితంలో అదే గొప్ప మలుపు అని అతడికి తెలియదు.

వచ్చినవాడు సామాన్యుడు కాదు.

స్వామి దయానంద సరస్వతి. ఆర్య సమాజ్ సంస్థాపకుడు. దేశంలో ఎందరో ఉద్దండ పండితులను శాస్త్ర చర్చల్లో పిండి చేస్తూ, వెర్రిమొర్రి వాదాలను ఖండిస్తూ, వేద ప్రమాణాన్ని అద్భుతంగా నిరూపిస్తూ ఆధ్యాత్మిక రంగంలో ప్రభంజనంలా ముందుకు దూసుకుపోతున్న వేదమూర్తి.

తిట్టుకుంటూ, పళ్లు కొరుకుతూ తీరా స్వామి దగ్గరికి వెళ్లాక ఏమైంది?

మొదటిసారి స్వామి దయానంద సరస్వతిని చూడగానే నాకు కొత్త జన్మ వచ్చింది. నాలో ఏదో విశ్వాసం ఉప్పొంగింది. ఆయన వర్చస్సు, తేజస్సు అచ్చెరువు కలిగించి నన్ను కట్టి పడేశాయి. రెవరెండ్ టి.జె.స్కాట్, మరి కొందరు యూరోపియన్లు అక్కడ కూచుని స్వామి చెప్పేది మహాశ్రద్ధగా వింటున్నారు. అప్పుడు స్వామి ఓంకారం గురించి మాట్లాడుతున్నారు. ఒక సంస్కృత పండితుడు తీంత ధాటిగా మాట్లాడి, చదువుకున్న వారిని ఇంతలా ఆకట్టుకోవడమేమిటని నాకు ఆశ్చర్యం వేసింది. ఆ ఋషి ప్రభావం వల్ల నా వంటి నాస్తికుడికి కూడా గొప్ప ఆత్మానందం కలిగింది.

[*Swami Shraddhanand*

(Autobiography)

Ed.M.R.Jambunathan, .27

బరెలి టౌన్‌హాల్‌లో కొద్దిరోజులపాటు దయానంద ఋషి వరసగా ప్రసంగాలు చేశాడు. క్రైస్తవ మతాచార్యుడు రెవరెండ్ స్కాట్, కమిషనర్ ఎడ్వర్డ్, కలెక్టర్ రీడ్, ఇంకా డజన్ల కొద్దీ యూరోపియన్లు రోజూ హాజరై ఆయన మాటలు శ్రద్ధగా ఆలకించేవారు. పుక్కిటి పురాణాల గురించి, పంచపాండవుల పెళ్లి, ద్రౌపది బహు భర్తృత్వం లాంటి అంశాల అసంబద్ధత గురించి స్వామీజీ నిశితంగా ఆక్షేపిస్తూంటే తెల్లదొరలు చెవులు రిక్కించి, ముసిముసిగా నవ్వుతూ బాగా ఆనందించేవారు. అదే ఊపులో కన్యకు గర్భంలాంటి క్రైస్తవ లీలలనూ స్వామి అంతే తీవ్రంగా ఎండగడుతూంటే వారి మొగాలు మాడిపోయేవి. అంత పరుషంగా క్రైస్తవ మతాన్ని ఆక్షేపిస్తే పర్యవసానాలు తీవ్రంగా ఉండవచ్చని వారితో వీరితో కబురు పంపించారు. స్వామి ఆ హెచ్చరికలను కొనగోటితో కొట్టిపారేశాడు. 'కలెక్టర్లకు, గవర్నర్లకు కోపం వస్తుందేమోనని భయపడేవాడిని కాను. ఆత్మకు చావు లేదని నమ్మినవాడిని. నన్ను ఎవరేమి చేయగలరు?' అని ఆయన మెరిసే కళ్లతో బహిరంగ సభలో గంభీరంగా సవాలు చేస్తూంటే ఆయన ధైర్యానికి అందరూ అవాక్కయ్యారు. మతాలకు, సంకుచిత అంతరాలకు అతీతమైన స్వామి దివ్యబోధ విదేశీయులను ఎంతగా ఆకట్టుకున్నదంటే రెవరెండ్ స్కాట్ ఆయనను తన చర్చికి సాదరంగా ఆహ్వానించి క్రైస్తవ భక్తులకు ప్రవచనం ఇప్పించాడు.

చెబితే ఎవరూ నమ్మని ఈ ఘటనలన్నీ మున్షీరాం జాగ్రత్తగా గమనించేవాడు.

దయానంద ఋషి ఊళ్లో ఉన్నన్నాళ్లూ రోజూ ఆయన బసకు వెళ్లి రాత్రి వరకూ ఆయననే అంటిపెట్టుకుని ఉండేవాడు. వీలు చిక్కినప్పుడల్లా తన సందేహాలను అడుగుతూండేవాడు. మళ్లీ నోరెత్తకుండా స్వామి సూటి జవాబులు ఇచ్చేవాడు. అయినా మున్షీరాంకు మనసు సమాధానపడేది కాదు. ఏదో తెలియని అశాంతి. 'మీరు ఏమి చెప్పినా ఎంత చెప్పినా నాకు దేవుడి మీద గురి కుదరటం లేదు ఎందుకని?' అని ఓసారి ఆయననే అడిగేశాడు. 'నీకు గురి కలిగిస్తానని నేనెప్పుడు చెప్పాను? అది దేవుడు చేయాల్సిన పని. సమయం వచ్చినప్పుడు చేస్తాడు' అన్నాడు స్వామి.

అలాగే జరిగింది.

మీ కొలువుకు ఓ దండం

అసలే తెల్లవాళ్లు. బానిస దేశమంటే చిన్నచూపు. తామే అధినాథులమన్న పొగరు. దానికి తోడు మిలిటరీ వాళ్లమన్న మిడిసిపాటు. తమ యూనిఫాం చూస్తేనే అలగాజనం గడగడలాడతారు. పైగా చేతిలో విచ్చుతుపాకులు. విచ్చలవిడితనానికి ఎవడైనా అడ్డొచ్చాడో... ఆ రోజుతో వాడికి భూమి మీద నూకలు చెల్లాయే!

మామూలుగా ఒక్క యూరోపియన్ సైనికుడికే కళ్లు నెత్తి మీద ఉంటాయి. ఏకంగా ఒక పటాలానికి పటాలమే ఒకచోట పోగయితే...? అదీ పల్లెటూరి బెదురుగొడ్ల నడుమ!! ఇక తెల్లతోలు కండకావరానికి హద్దూపద్దూ ఉంటాయా? ఊరి మీద పడి నానా ఆగం చేయక మానుతారా?

మున్షీరాం కళ్ల ముందే అంత పనీ జరిగింది.

ఆ సమయాన అతడు బ్రిటిష్ సర్కారు కొలువులో డిప్యూటీ తహసీల్దారు. పర్మనెంటు ఉద్యోగం కాదు. దయానంద ఋషి ప్రభావం పడ్డాక అల్లరిచిల్లరి ఆకతాయితనం పోయి కాస్త కుదురు వచ్చింది. నాస్తికత్వపు పెంకెతనమూ పోయింది. అప్పటికే మున్షీరాంకు పెళ్లి అయింది. తరవాత కొద్దికాలానికే తల్లి మరణించింది. బాధలూ చికాకుల నుంచి కాస్త తెప్పరిల్లాక, ఈడేరిన కొత్త కోడలు కాపురానికి వచ్చింది.

కొడుకు పై చదువుల మీద ఆసక్తి లేదు. తండ్రి, ఇద్దరు అన్నలు చేస్తున్న పోలీసు కొలువు అతడికి బొత్తిగా ఇష్టం లేదు. తహసీల్దారు పరీక్షయినా కట్టిస్తే అతడి జీవితం ఒక దారిన పడుతుందేమోనని తండ్రి ఆశపడ్డాడు. కుమారుడు కూడా ఒప్పుకున్నాడు. అప్పుడు బరేలీలో కమిషనరు తన పాతమిత్రుడే కనుక అతడి దగ్గరికి తండ్రి మున్షీరాంను తీసుకువెళ్లాడు. వాల్టర్‌స్కాట్, చార్లెస్ డికెన్సు నవలలు తెగ చదవడంవల్ల ఇంగ్లిషు మీద సంపాదించిన పట్టు ఆ సమయాన అక్కరకొచ్చింది. మున్షీరాం వాగ్ధాటికి ముచ్చటపడి ఓ తాసిల్దారు దగ్గరికి శిక్షణ నిమిత్తం పంపాడు. డిప్యూటీ తాసిల్దారు సెలవు మీద వెళ్లడం వల్ల ఖాళీగా ఉన్న పోస్టులో 3 నెలల కాలానికి అతడిని టెంపరరీగా నియమించారు. ఆ పనికి కావలసిన ప్రావీణ్యం కొద్ది రోజులకే మున్షిరాంకి పట్టుబడింది. ఇక కొడుకుకు జీవనాధారం దొరికి స్థిరపడినట్టేనని తండ్రి అయితే సంతోషపడ్డాడు. కాని మున్షీరాం మనసుకు శాంతి లేదు.

తాసిల్దారు మంచివాడే. కాని కలెక్టరు, జాయింటు కలెక్టరు యూరోపియన్లు. భారతీయులు బానిసలు, తాము దొరలము అన్న దురహంకారం వారికి నరనరాన ఉన్నది. తమ కింది ఉద్యోగులను పురుగుల్లా దులపరించేవాళ్లు. ఉద్యోగరీత్యా కలవాల్సి వచ్చినప్పుడు వారి తల పొగరును మున్షీరాం మీద కూడా చూపించేవాళ్లు. తాసిల్దారు మునీరుద్దీన్ దగ్గరికి వెళ్లి ఆ సంగతి చెప్పిబాధపడితే 'మనం ఏమి చెయ్యగలం సోదరా! వాళ్లు పాలించే దొరలు మనది బానిస జాతి. వాళ్లు ఏమన్నా ఏమి చేసినా మనం మౌనంగా భరించాల్సిందే' అని సముదాయించేవాడు. అలా నిస్సహాయంగా అవమానాలను తుడిచేసుకుని బతకటానికి మున్షీరాం ఇష్టపడేవాడు కాదు. సీమదొరల దాష్టీకాన్ని తలచుకుంటేనే అతడికి రక్తం మరిగేది.

ఇలా ఉండగా కొలువులో చేరిన రెండున్నర నెలలకు యూరోపియన్ సైనిక దళం ఒకటి ఎక్కడికో తరలి వెళుతూ మార్గమధ్యంలో ఓ రోజు బరేలీకి పది మైళ్ల దూరాన బస చేయవలసి ఉంది. వారికి కావలసిన ఏర్పాట్లు చేసే డ్యూటీ మున్షీరాం మీద పడింది. అతడు జమాదారునీ, చప్రాసీలనూ వెంటబెట్టుకుని అక్కడికి చేరాడో లేదో మిలటరీ ట్రూపు ఆర్భాటంగా వచ్చేసింది. వచ్చీ రావడమే ఊళ్లోని దుకాణాల మీద పడి ఎవరికి కావలసిన సరుకులు వాళ్లు డబ్బులివ్వకుండా లాక్కుపోసాగారు. గృహస్థుల మీదా జబర్దస్తీకి

> **ఆ సమయాన చేతిలో తుపాకి ఉంటే కల్నల్ అతడిని కాల్చేసేవాడే. కళ్లెర్ర చేసి కొట్టడానికి చెయ్యెత్తాడు. మున్షీరాం జంకలేదు. చేతిలోని హంటర్‌ను గట్టిగా పట్టుకున్నాడు. ఏమైతే అది కానీ, దెబ్బకు దెబ్బ తియ్యాల్సిందే అని ధైర్యంగా నిలబడ్డాడు. అతడి నిబ్బరాన్ని చూసి తెల్లవాడు తమాయించుకున్నాడు.**

దిగారు. జనం గగ్గోలు పెడుతున్నారు.

పరిస్థితి చూడగానే మున్షీరాంకి ఒళ్లు మండింది. ఎకాఎకి కల్నల్ దగ్గరికి వెళ్లి ఫిర్యాదు చేశాడు. 'తీసుకున్న వస్తువులకు డబ్బు చెల్లించమని మీ వాళ్లకి దయచేసి చెప్పండి' అన్నాడు. దొర వినలేదు. 'నువ్వెవడివి? నాకు చెప్పటానికి' అన్నట్టు పురుగులా చూశాడు. 'ఇలాగే ఆగం చేస్తే ఇక్కడ ఉండనివ్వను. పంపించేస్తాను' అన్నాడు డిప్యూటీ తాసిల్దారు. 'మమ్మల్ని వెళ్లగొట్టటానికి నీకెన్ని గుండెలురా' అని ఉరిమి తెల్లవాడు అసభ్యంగా దూషించాడు.

మున్షీరాంకి పౌరుషం వచ్చింది. 'మర్యాదగా మాట్లాడండి' అన్నా అవతలివాడు వినలేదు. ఇంకా రెచ్చిపోయి మీది మీదికి వచ్చాడు. మన వాడికి ఓర్పు నశించింది. 'మీకు ఏ ఏర్పాట్లూ చెయ్యను. మావాళ్లను తీసుకుని ఇప్పుడే వెళ్తున్నాను. ఏమి చేస్తారో చేసుకోండి' అనేశాడు. ఆ సమయాన చేతిలో తుపాకి ఉంటే కల్నల్ అతడిని కాల్చేసేవాడే. కళ్లెర్ర చేసి కొట్టటానికి చెయ్యెత్తాడు. మున్షీరాం జంకలేదు. చేతిలోని హంటర్‌ను గట్టిగా పట్టుకున్నాడు. ఏమైతే అది కానీ, దెబ్బకు దెబ్బ తియ్యాల్సిందే అని ధైర్యంగా నిలబడ్డాడు. అతడి నిబ్బరాన్ని చూసి తెల్లవాడు తమాయించుకున్నాడు.

మున్షీరాం చప్పున గుర్రమెక్కి దౌడు తీశాడు. తన నౌకర్లనూ వెనక్కి వచ్చెయ్యమన్నాడు. బరేలి చేరగానే పైఅధికారికి జరిగింది చెప్పాడు. తాసిల్దారు 'దొరలతోనే పెట్టుకుంటావా? నీకేమైనా పిచ్చి పట్టిందా? వాళ్ల కాళ్ల కింద మనం అణగిమణగి పడి ఉండాల్సిన వ్యామన్న సంగతి మర్చిపోయావా? బుద్ధిలేదా?' అని అతడినే తిట్టిపోశాడు. తాను చేసింది తప్పు

అని మున్షీరాం అనుకోలేదు. దొరలు తనను ఏమి చేస్తారోనని భయపడనూ లేదు. జరిగిందంతా వివరంగా ఇంగ్లిషులో రిపోర్టు రాసి మర్నాడు పొద్దున్నే కలెక్టరు బంగళాకు వెళ్లాడు.

అప్పటికే కల్నల్ కూడా వచ్చి కలెక్టరుతో మంతనాలాడుతున్నాడు. మున్షీరాంను చూడగానే కలెక్టరు ఎగిరిపడ్డాడు. 'కల్నల్ దొరకే ఎదురు తిరుగుతావా? నీకెంత ధైర్యంరా? నిన్ను వదిలిపెట్టేది లేదు' అని నోటికొచ్చినట్టు తిట్టేశాడు. డ్యూటీని నిర్లక్ష్యం చేసినందుకు శిక్షించి తీరుతానని గర్జించాడు. 'అయ్యా, జరిగింది ఏమిటో దయచేసి తెలుసుకోండి. ఇందులో అంతా రాశాను. దయచేసి ఒకసారి చూసి న్యాయం చెయ్యండి. నేను చేసింది తప్పు అయితే శిక్షించండి' అంటూ రిపోర్టు చేతిలో పెట్టాడు.

కలెక్టరు ధుమధుమలాడుతూ రిపోర్టు చదివాడు. అతడి మొహంలో రంగులు మారాయి. ఏమనుకున్నాడో, కల్నల్‌ని తీసుకుని పక్కగదిలోకి వెళ్లాడు. పది నిమిషాల తరవాత ఇద్దరూ బయటికి వచ్చారు. 'సరే, కల్నల్‌గారికి క్షమాపణ చెప్పు. ఈసారికి నిన్ను వదిలేస్తాను' అని కలెక్టరు అన్నాడు.

మున్షీరాం మారు మాట్లాడకుండా సాహిబ్‌కి సాల్యూట్ చేసి నిష్క్రమించాడు. తెల్ల దొరలు బిత్తరపోయారు. దొరగారు రమ్మంటున్నారని నౌకరొకడు పరిగెత్తుకుంటూ వచ్చి చెప్పినా మున్షీరాం ఆగలేదు. వెనక్కి అడుగు వేయలేదు. ఆ ధిక్కారానికి కలెక్టరు అగ్గిమీద గుగ్గిలమయ్యాడు. ఉన్నపళాన ఉద్యోగం నుంచి పీకేస్తూ ఆర్డరు వేశాడు.

కమిషనర్ ఎడ్వర్డ్సుకు ఈ సంగతి తెలిసి మున్షీరాంను తన దగ్గరికి పిలిపించాడు. 'కలెక్టరు ఇచ్చిన బర్తరఫ్ ఉత్తర్వును రద్దు చేస్తున్నాను. తీందులో నీ తప్పేంలేదు. మామూలుగా నీ పని నువ్వు చేసుకో. ఖాళీ అవబోతున్న తాసిల్దారు పోస్టులో నిన్ను వేస్తాను' అని చెప్పి సముదాయించాడు. కాని మున్షీరాం వినే స్థితిలో లేదు. 'అయ్యా, మీ దయకు ఎంతో కృతజ్ఞుణ్ని. కాని సర్కారీ సర్వీసు అంటేనే నా మనసు విరిగింది. నా బతుకేదో నేను బతుకుతాను. మీ కొలువుకో దండం' అని నమస్కారం పెట్టి ఇంకెళ్ళాడు.

జన్మలో మళ్లీ తెల్లవాళ్లకు ఊడిగం చేయలేదు. ఎవరికీ తలవంచలేదు. తన తండ్రికి బాగా తెలిసిన రెవిన్యూ బోర్డు మెంబరు కార్‌మైకేల్ స్వయంగా పిలిచి, '150 రూపాయల నెల జీతం మీద తీసుకుంటాను. నాలుగేళ్లలో డిప్యూటీ కలెక్టరు స్థాయిదాకా వెళ్లవచ్చు' అని ఉద్యోగం తీవ్వజూపినా మున్షీరాం సున్నితంగా తిరస్కరించాడు. మూడు నెలల మిడిమేలపు కొలువు చేసినందుకు ఖర్చులు పోను 200 రూపాయలు మిగిలింది. 'ఇదిగో నాన్నా, ఇదీ దక్కింది. ఉద్యోగం పోయింది' అని తండ్రితో జరిగిందంతా చెబితే ఆయన ఎందుకలా చేశావని ఎగిరిపడలేదు. 'నాస్తికుడివైతేనేమి దేవుడు మెచ్చే పని చేశావ్. పోతే పోయిందిలే వెధవ ఉద్యోగం' అన్నాడు. ఇంకో సంవత్సరంలో తానే రిటైరు కాబోతున్నా తన ఒక్క సంపాదనతోనే ఆయన మొత్తం ఉమ్మడి కుటుంబాన్ని పోషించాడు. స్వతంత్ర వృత్తి అయితేనే నీ తత్వానికి సరిపడుతుందని నచ్చచెప్పి మున్షీరాంను లాహోర్ లా కాలేజిలో చేర్పించాడు. మొదటి సంవత్సరం ఫెయిలయినా అహోరాత్రులూ పట్టుబట్టి చదివి మున్షీరాం మొత్తానికి గట్టెక్కాడు. జలంధర్‌లో కొన్నాళ్లు న్యాయవాదిగా ప్రాక్టీసు కూడా చేశాడు.

మున్షీరాం మారు మాట్లాడకుండా సాహిబ్‌కి సాల్యూట్ చేసి నిష్క్రమించాడు. తెల్ల దొరలు బిత్తరపోయారు. దొరగారు రమ్మంటున్నారని నౌకరొకడు పరిగెత్తుకుంటూ వచ్చి చెప్పినా మున్షీరాం ఆగలేదు. వెనక్కి అడుగు వేయలేదు. ఆ ధిక్కారానికి కలెక్టరు అగ్గిమీద గుగ్గిలమయ్యాడు. ఉన్నపళాన ఉద్యోగం నుంచి పీకేస్తూ ఆర్డరు వేశాడు.

ఇల్లు అద్దెకు తీసుకుని లాహోర్‌లో ఉండి చదువుకుంటున్నప్పుడే ఆర్యసమాజ్ స్థానిక నాయకులతో మున్షీరాంకు పరిచయమైంది. అక్కడా, జలంధర్‌లో ఉండగానూ ఆర్యసమాజ్ కార్యక్రమాల్లో పాల్గొనేవాడు. 1883 దీపావళి రోజు దయానంద సరస్వతి స్వామి పరమపదించినప్పుడు జలంధర్‌లో సంస్మరణ సభకు ముఖ్య కార్యకర్తగా పని చేశాడు. అయినా దేవుడి మీద గురి కుదరలేదు. వెనకటి సందేహాలూ, అపనమ్మకాలూ మున్షీరాం మెదడును తొలుస్తూనే ఉండేవి. దేశభక్తికి, జాతీయ భావాలకు కొదవ లేకపోయినా... ఇంట్లో ఆనవాయితీ ప్రకారం కృష్ణాష్టమి లాంటి వేడుకల్లో పాలుపంచుకున్నా నాస్తిక వాసనలు వదలలేదు. పుట్టింది క్షత్రియ కుటుంబంలో కనుక మాంసాహారం బాగా అలవాటు. సావాసగాళ్లు తాగుబోతులు; అత్తవారింటా అందరూ మందుభాయిలే. దాంతో పండగలకు, పబ్బాలకు అంతా కలిసి తాగడం కద్దు. దయానంద సరస్వతిని దర్శించాక నడవడి, ఆలోచనా ధోరణి బాగా మారినా ఇలాంటి దురభ్యాసాలు మిగిలే ఉన్నాయి. ఒక శుభ ముహూర్తాన అవీ పోయాయి.

ఆ రోజు సాయంత్రం మున్షీరాం స్నేహితుడి ఇంట్లో పెద్ద విందు. అందరూ రాత్రి పొద్దు పొయ్యేదాకా పూటుగా తాగి, పీకలదాకా మాంసం మెక్కి ఇళ్లకు పోవడానికి లేచారు. ఓ స్నేహితుడు మరీ తూలుతూ ఉంటే మున్షీరాం సాయంగా వెంట వెళ్లాడు. అతగాడు దారిమధ్యలో బండి ఆపించి ఓ సానికొంపలో దూరాడు. అక్కడి వాతావరణం, మిత్రుడి దిగజారుడుతనం చూసి మున్షీరాంకి జుగుప్స కలిగింది. స్నేహితుడిని బలవంతంగా ఈడ్చుకెళ్లి ఇంటి దగ్గర దిగబెట్టి వెనక్కి తిరిగొచ్చేసరికి విందు ఇచ్చిన సావాసగాడు తాగిన తిమ్మిరిలో ఒక ఈడేరని బాలిక మీద అత్యాచారం చేయబోతున్నాడు. ఆ పిల్ల గుండెలవిసేలా ఏడుస్తూ కేకలు పెడుతున్నది. మున్షీరాం తలుపు తోసుకువెళ్లి స్నేహితుడిని నాలుగు తన్ని, బాలికను రక్షించాడు. తాగుబోతు మిత్రులు ఇద్దరి వికారాలను చూశాక మున్షీరాంకు తాగుడంటేనే విరక్తి పుట్టింది. ఇక జన్మంలో మద్యం ముట్టకూడదు అనుకున్నాడు. మానేయబోయే ముందు ఆఖరిసారి రుచి చూద్దామని బుద్ధి పుట్టింది. ఎదురుగా ఉన్న సీసా ఎత్తి గ్లాసులోకి నింపాడు.

అప్పుడు ఏమైందో అతడే చెబుతాడు వినండి.

The glass was filled up. Suddenly a mental screen appeared to be dropping in front of me. A gigantic figure in loin-cloth, shining in ashes, with a long stick in his hand stood before me. SWAMI DAYANAND SARASWATI! "Have you not still faith in God?' Thus he roared. My cycs wcrc dim. Therc was no morc of that figure. But my heart was beating. I threw the filled wine glass against the wall. The bottle was also thrown and smashed to pieces. I

washed my face and hands. I sat for a while thinking. God's mercy is great. Who can fathom Him?

Then onwards there was a great change in my life.

[Swami Shraddhanand, *Ed. by M.R.Sambunathan*]

(గ్లాసు నిండింది. హఠాత్తుగా తెర మీద బొమ్మలా నా కంటికి ఓ దృశ్యం సాక్షాత్కరించింది. నిలువెత్తు భారీ విగ్రహం. ఒంటి మీద గావంచా. మెరుస్తున్న భస్మధారణ. చేతిలో పొడవాటి దండం. స్వామి దయానంద సరస్వతి! నా ముందు నిలబడ్డారు. 'ఇంకా నీకు దేవుడి మీద విశ్వాసం కుదరలేదా?' అని ఆయన ఉరిమారు. నా కళ్లు బైర్లు కమ్మాయి. అంతలో ఆ మూర్తి మాయమైంది. నా గుండె వేగంగా కొట్టుకుంది. చేతిలోని మద్యం గ్లాసును గోడకు విసిరికొట్టాను. సీసానూ ముక్కలు చేశాను. ముఖం, చేతులు కడుక్కుని కూచుని ఆలోచించాను. దేవుడి దయ ఎంతో గొప్పది. ఆయనను ఎవరు అర్థం చేసుకొనగలరు?!

అప్పటి నుంచి నా జీవితంలో పెనుమార్పు వచ్చింది.)

మందుభాయి మున్షీరాం మహాత్ముడయ్యాడు. నాస్తికుడి కాస్తా రాత్రికి రాత్రి మహాభక్తుడిగా మారాడు. ధర్మవీరుడై దేశానికి వెలుగుదారి చూపాడు. ధర్మం కోసం కడకు ప్రాణాలనే బలి ఇచ్చి అమరజీవిగా నిలిచాడు.

मानव जीवन पूर्णिमा और अमावस्या की तरह है

ओं पूर्णभदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ।
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते

पूर्णिमा

पूर्ण को प्राप्त करना ही मानव जीवन का परम लक्ष्य है, न केवल चैतन्य समुदाय अपितु सृष्टि का प्रत्येक कण पूर्णता के लिये लालयित और गतिशील है । भौतिक जीवन में जिसके पास अल्प है वह अधिक बढ़ाना चाहता है । किसी को भी संतोष नही है । प्रत्येक सम्राट व राष्ट्र अपनी अपूर्णता को पूर्ण करने के लिये लूटपात कत्ले आम करते रहते है । इस प्रकार प्रत्येक प्राणी में पूर्णता की हुडक देखी जाती है । इतिहास का विद्यार्थी संगीत का विद्यार्थी विज्ञान का विद्यार्थी चिकित्सक वेरिष्टर, विद्वान, वा पण्डित सदैव एक दूसरे के ज्ञान से अपने को अपूर्ण समझते है । एक दूसरे की सहायता लिया करते है । जीवन को पूर्णता के लिये क्षुद्धा की निवर्ति के लिये अन्धकार को प्रकाश के लिये तथा नदियाँ सागर की ओर वृक्ष आकाश की और समस्त सौरमण्डल समस्त विश्व ब्रहाम्ड पूर्णता के लिये भाग रहे है । संसार में कोई भी प्राणी व पदार्थ ऐसा नही है जो पूर्ण हो । यहाँ तक की हमारी इन्द्रियां सदैव अपनी-अपनी वासनाओं से अपूर्ण अर्थात अतृप्त रहती है। मन सदैव नये-नये विकार पूर्ण करने में लगा है । केवल पूर्ण है तो ईश्वर है वह सर्व शक्तिमान सत्ता जिसके लिये कुछ भी अपूर्ण नही है अर्थात पूर्ण ब्रम्हा परमात्मा से पूर्ण सृष्टि की उत्पत्ति हुई । पूर्ण से पूर्ण निकाल देने पर भी पूर्ण ही शेष रह जाता है

पूर्णिमा प्रेममार्ग का स्वरूप है तो अमावस्या श्रेयमार्ग का पूर्ण स्वरूप है । इसमें सूर्य चन्द्र की जीवाला और परमात्मा से तुलना की गयी है । पूर्णिमा का चाँद पूरे योवन होने पर भी पूर्ण नही है उसमे फिर भी न्यूनता रहती है, वह निष्कलंक नही है क्योंकि वह जीवात्मा का तो प्रतीक है वह परिच्छिन्न और अल्पज्ञ होने से निष्कलंक कभी नही हो सकता हैं उसमे प्रकाश की परमात्मा रूपी सूर्य का ही तो है । और जब सूर्य रूपी परमात्मा की ओर बढ़ता है तो तब इसके प्रकाश की कला और भी घटने लगती है यहाँ तक की उसका अस्तित्व ही समाप्त हो जाता है केवल सूर्य रूपी परमात्मा का ही अस्तित्व शेप रह जाता है । बाल्यवस्था से पूर्ण योवन तक संस्कारी, सदाचारी, धार्मिक, सत्यवादी पुरुषार्थ जीवन पूर्णमासी के तुल्य है जीवन के मुक्त कर्म पके हुए फल की तरह मिठास देते है जीवन का सर्वोच्च आनन्द प्राप्त होता है ।

अमावस्या : हम पहले कह चुके है अमावस्या जीवन का श्रेय मार्ग का पूर्ण स्वरूप है । पूर्णिमा का चाँद पूरे यौवन पर होने पर भी वह पूर्ण नही है, उसमें कभी अर्थात न्यूनता रहती है, क्योंकि वह निष्कलंक नही है, क्योंकि कि वह जीवात्मा का ही तो प्रतीक है, वह परिच्छिन्त और अल्पज्ञ होने से निष्कलंक कभी हो ही नही सकता है । और जो प्रकाश भी है वह सूर्य रूपी परमात्मा का ही तो है । और जब यह सूर्य रूपी परमात्मा की ओर बढ़ता है तो इसके प्रकाश की कला और घटने लगती है-यहाँ तक कि उसका अस्तित्व ही समाप्त हो जाता है, केवल सूर्य रूपी परमात्मा का ही अस्तित्व शेष रह जाता है, उसी दिन को अमावस्या के नाम से पुकारा जाता है । उस दिन चन्द्र रूपी जीवात्मा की सम्पूर्ण कला सूर्य रूपी परमात्मा में पूर्ण रूप से विलीन हो जाती है ।अमावस्या जीवन की असम्प्रज्ञान समाधि है, क्योंकि अमावस्या में परमात्मा की प्रधानता रहती है । इसलिये योगियों ने शरीर त्याग का महत्व अमावस्या के ही दिन का महत्व श्रेष्ठ माना है । यदि उत्तरायण काल हो और वह अमास्या का दिन हो तो वह सर्व श्रेष्ठ काल हैं भीष्म पिता ने इसी दिन की प्रतीक्षा में छमाह शरीर नही छोडा था, महर्षि दयानन्द जी ने भी अमावस्या के दिन ही त्याग किया था ।

जीवन की अवस्थायें

मनुष्य का जीवन पूर्णमासी की तरह गतिमान है चाँद का प्रथम दिन उसके जन्म की तरह है और जवानी पूर्णमासी की तरह है, और अमावस्या में जीवन की कहानी खत्म है । जैसे-जैसे चन्द्र की कलायें बढते-बढ़ते पूर्णमासी की तरफ जाती है वैसे ही मनुष्य का जीवन जवानी की तरफ जाता है । जवानी में मनुष्य दूसरे के लिये जीता है । और वृद्धावस्था तो शान्ति से जीने के लिये होती है, जवानी में व्यक्ति शान्ति नही पा सकता है, इसलिये, जवानी सुख से जियो और वृद्धावस्था को शान्ति से जियो । इसलिये पूर्णिमा व्यक्ति के कर्मो की पूर्णता है, और अमावस्या जीवन की पूर्णता है । इसलिए वृद्धावस्था में अतर्मन की शान्ति के लिये जीने का प्रयास करना चाहिए ।

Date of Publication 2nd & 17th of every Month, Date of posting 3rd and 18th of every month
आर्य जीवन 03-07-2015 Registered-Reg. No. HD/783/2015-17 RNI.No.52990/93

ఆర్య జీవన్

హిందీ-తెలుగు ద్విభాషా పక్ష పత్రిక
ఆర్య ప్రతినిధి సభ ఆ.ప్ర.-తెలంగాణ, D.No. 4-2-15
మహర్షి దయానంద మార్గము సుల్తాన్ బజార్, హైదరాబాద్-95,
phone No. 040 - 24753827, 66758707, Fax: 040-24557946
సంపాదకులు - విఠల్‌రావు ఆర్య ప్రధాన్ సభ

484. *Editor*, Arya Sandesh
15 Hanuman Road,
New Delhi-110001

ప్రేమంటే ఇదీ

గ్యాంగ్‌రేప్ బాధితురాలికి ప్రేమికుడి బాసట

పెద్దల సమక్షంలో ఒక్కటైన జంట

అత్యాచారం జరిగిన ఒక్క రోజులోనే ఆదర్శ నిర్ణయం

యువతిమెడలో తాళి కడుతున్న రాజేశ్

తనను నమ్మి వచ్చి, కామాంధుల చేతిలో అత్యాచారానికి గురైన యువతికి ఆ యువకుడు బాసటగా నిలిచాడు. జీవితాంతం తోడుగా ఉంటానంటూ పెద్దల సమక్షంలో ఆమెను పెళ్లి చేసుకున్నాడు. అత్యాచార కేసుల్లో సరికొత్త అధ్యాయానికి శ్రీకారం చుట్టి ఆదర్శంగా నిలిచాడు. ఆ యువకుడే కొల్లూరు గ్రామానికి చెందిన మున్నంగి రాజేశ్! ఆ యువతి శనివారం రాత్రి గ్యాంగ్‌రేప్‌నకు గురైన బాధితురాలు! ఈ ఆదర్శ వివాహానికి గుంటూరు జిల్లా కొల్లూరు వేదికగా నిలిచింది. ఇదే గ్రామానికి చెందిన యువతిపై శుక్రవారం అర్ధరాత్రి ఆర్మీ ఉద్యోగి సహా నలుగురు యువకులు పోలీసుల పేరుతో బెదిరించి సామూహిక అత్యాచారానికి పాల్పడిన విషయం తెలిసిందే. వాస్తవానికి, కొల్లూరు గ్రామానికి చెందిన ఆ యువతి, మున్నంగి రాజేశ్‌లవి పక్క పక్క తీళ్లే. ఆ యువతికి తల్లీ తండ్రి ఇద్దరూ లేరు. రాజేశ్‌కు తండ్రి ఉన్నాడు. కానీ తల్లి లేదు. కొంత కాలంగా ఇద్దరూ ప్రేమించుకుంటున్నారు. ఈ క్రమంలో ఎక్కడికైనా వెళ్లి పెళ్లి చేసుకోవాలని నిర్ణయించుకున్నారు. శనివారం రాత్రి వేమూరు రైల్వే స్టేషన్‌కు వచ్చారు. ఆ సమయంలో ఆ ప్రేమ జంటను బెదిరించి యువతిని బలవంతంగా తీసుకెళ్లిన కొందరు గ్యాంగ్‌రేప్‌నకు పాల్పడ్డారు. అయినా రాజేశ్ నిజమైన ప్రేమికుడినని నిరూపించుకున్నాడు. తనను నమ్మి తనతోపాటు వచ్చి కామాంధుల చేతిలో బలైపోయిన యువతికి అన్యాయం జరగకూడదని భావించాడు. ఒక్క రోజులోనే ఆదర్శప్రాయమైన నిర్ణయం తీసుకున్నాడు. ఆ యువతిని పెళ్లి చేసుకునేందుకు సంసిద్ధత వ్యక్తం చేశాడు. బాధిత యువతి కూడా తీందుకు అంగీకరించింది. ఈ విషయంలో ఉభయుల పెద్దలు, ప్రజా ప్రతినిధులు చొరవ తీసుకుని సంప్రదింపులు జరిపారు. అందరి ఆమోదయోగ్యంతో ఆదివారం సాయంత్రం కొల్లూరులోని టౌన్‌చర్చిలో వీరికి సంప్రదాయబద్ధంగా వివాహం జరిపించారు. పెద్దల సమక్షంలో ఈ జంట దండలు మార్చుకుంది. తాను ప్రేమించిన యువతి మెడలో రాజేశ్ తాళి కట్టాడు. రాజేశ్ ఆదర్శాన్ని తెనాలి ఎమ్మెల్యే ఆలపాటి రాజేంద్ర ప్రసాద్, వేమూరు ఎమ్మెల్యే నక్కా ఆనందబాబు తదితరులు అభినందించారు. కాగా, అత్యాచారానికి పాల్పడిన వారిలో రేపల్లెకు చెందిన ఆర్మీ ఉద్యోగి రాతంశెట్టి సుధాకర్‌తోపాటు అడుసుమిల్లి వెంకటేశ్వరరావును ఆదివారం పోలీసులు అరెస్ట్ చేశారు. గోపి, భూపతి వెంకటరత్నం కోసం గాలిస్తున్నారు.

ప్రేమకథకు శుభంకార్డు

మొదట పెళ్లికి అడ్డుపడిన యువతి కుటుంబీకులు
కౌన్సెలింగ్ ఇచ్చి..
పెద్దల సమక్షంలోనే వివాహం జరిపించిన పోలీసులు
సైదాబాద్ ఆర్యసమాజ్‌లో ఘటన

5

ప్రేమ కథకు..శుభం కార్డు

మలక్‌పేట, జూన్ 28 : ఇద్దరూ ప్రేమించుకున్నారు.. పెళ్లి చేసుకోవాలని నిర్ణయించుకున్నారు.. పెద్దలు అంగీకరించకపోవడంతో కులాంతర వివాహం చేసుకునేందుకు సైదాబాద్‌లోని ఆర్యసమాజ్‌కు వచ్చారు..ఇంతలో అమ్మాయి కుటుంబ సభ్యులు వచ్చి అడ్డుపడి..ఆమెను తీసుకెళ్లారు...ఇక్కడ సీన్ కట్ చేస్తే.. పోలీసుల కౌన్సెలింగ్ ఇచ్చారు.. చివరికి ఇరు వర్గాలు ప్రేమజంట పెళ్లి ఓకే చెప్పడంతో కథ సుఖాంతమైంది. వివరాలివి.. చత్రినాక పోలీస్‌స్టేషన్ పరిధిలోని ఉప్పుగూడ ప్రాంతానికి చెందిన దుర్గేష్(21) కాల్‌సెంటర్‌లో పని చేస్తుండగా, అదే ప్రాంతానికి చెందిన మౌనిక(19) ఇంటర్ చదువుతోంది. పాఠశాలలోనే వీరి ప్రేమకు అప్పట్లో వయస్సు, కులాలు అడ్డుపడ్డాయి. అయితే ఇద్దరు మైనర్లు కావటంతో పెళ్లి చేసుకోవటానికి వీలు కాలేదు. అయినప్పటికీ ఒకరినొకరు ఇష్టపడిన దుర్గేష్, మౌనిక.. అప్పటి నుంచి ప్రేమించుకుంటూనే ఉన్నారు. మేజర్లు అయ్యేంతవరకు వేచిచూసిన ఇరువురు, పెద్దలు పెళ్లి జరిపిస్తారని ఇన్నాళ్లుగా ఎంతో ఆశతో ఎదురుచూశారు. అయితే వీరి ప్రేమకు కులం అనే అడ్డుగోడలు అడ్డు తగలటంతో పెళ్లి జరగలేదు. తామే పెళ్లి చేసుకుందామనుకున్న దుర్గేష్, మౌనిక సోమవారంసైదాబాద్‌లోని ఆర్యసమాజ్‌కు వచ్చారు. విషయాన్ని తెలుసుకున్న అమ్మాయి కుటుంబసభ్యులు ఇద్దరిని చితకబాది మౌనికను తీసుకొని వెళ్లిపోయారు. మౌనిక కుటుంబ సభ్యులు తమపై దాడికి పాల్పడ్డారని దుర్గేష్ సైదాబాద్ పోలీస్‌స్టేషన్‌లో ఫిర్యాదు చేశాడు. అమ్మాయి కుటుంబసభ్యులు ఛత్రినాక పోలీస్‌స్టేషన్‌లో దుర్గేష్ తమ అమ్మాయిని బలవంతంగా తీసుకెళ్లాడని ఫిర్యాదు చేశారు.

పోలీసుల సహకారంతో ఒక్కటయ్యారు..

ఇద్దరు ఛత్రినాక పోలీస్‌స్టేషన్ పరిధిలో నివసించేవారే కావటంతో విషయాన్ని సైదాబాద్ పోలీసులు అక్కడి వారికి సమాచారం అందించారు. ఇరు వర్గాల కుటుంబ సభ్యుల సమక్షంలో దుర్గేష్, మౌనిక అభిప్రాయాలను తెలుసుకున్నారు. మైనర్ల నుంచే ప్రేమించుకుంటున్నామని, అప్పట్లోనే పెళ్లి చేసుకుంటామంటే కుటుంబసభ్యులు అంగీకరించలేదన్నారు. ఇద్దరం మైనర్లే కావటంతో మేజర్ అయ్యేంత వరకు ఆగామన్నారు. అయినా మేము కుటుంబసభ్యుల అంగీకారంతో పెళ్లి చేసుకుందామనుకుంటే వారి అంగీకరించడం లేదని మౌనిక తెలిపింది. దీంతో తామే వివాహం చేసుకుందామని సోమవారం ఆర్య సమాజ్‌కు వెళ్లగా తమ కుటుంబ

THE VIEWS & THE NEWS PUBLISHED IN THIS ISSUE MAY NOT NECESSARILY BE AGREFABLE TO THE EDITOR

Editor: VithalRao Arya ● acharyavithal@gmail.com
సంపాదకులు : విఠల్‌రావు ఆర్య, ప్రధాన్, ఆర్యప్రతినిధి సభ ఆ.ప్ర.-తెలంగాణ సుల్తాన్‌బజార్, హైదరాబాదుగీ-95 Ph.No. 24753827,Email : acharyavithal@gmail.com
संपादक: श्री विट्ठल राव आर्य प्रधान सभा ने सभा की ओर से आकृति प्रेस चिक्कडपल्ली में मुद्रित करवा कर प्रकाशित किया।
प्रकाशक: आर्य प्रतिनिधि सभा आं.प्र.-तेलंगाना सुल्तान बाज़ार, हेदराबाद तेलंगाना-९५